

Biuletyn BdPN

INTERNETOWY BIULETYN BIESZCZADZKIEGO PARKU NARODOWEGO - 2013

40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkim Parku Narodowym (1973-2013)

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	3
Akcja edukacyjno-informacyjna w ramach obchodów jubileuszu 40-lecia Bieszczadzkiego Parku Narodowego pn. „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkim Parku Narodowym” – B. Szary	6
XVIII edycja programu edukacyjnego dla dzieci w wieku przedszkolnym pt.: „Kolorowe rozmowy z mieszkańcami naszej Ziemi” – M. Prajsnar	8
Warsztaty dla nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych województwa podkarpackiego „Kultura i życie dawnych mieszkańców – ślady zapisane w roślinności i krajobrazie Bieszczadzkiego Parku Narodowego” – C. Ćwikowski.....	10
„Wakacyjne spotkania z przyrodą” – cykl ogólnodostępnych prelekcji – B. Szary.....	13
Szkolenie dla pracowników Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Narodowego „Połoniny” – M. Prajsnar.....	18
XXII Konferencja „Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „KW” – A. Leń, G. Holly.....	23
„Bieszczadzkie niedźwiedzie” – G. Holly	27
„40 lat funkcjonowania Bieszczadzkiego Parku Narodowego na tle historii badań i ochrony Karpat Wschodnich” – spotkanie w formie sesji terenowej – B. Szary	29
Otwarcie ścieżek transgranicznych – G. Holly.....	32
Z ziemi bieszczadzkiej do włoskiej... G. Holly.....	35
Wystawa fotograficzna pt. Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo” – G. Holly.....	39
Warsztaty polsko-słowackie w MRB „Karpaty Wschodnie” – M. Prajsnar, G. Holly.....	42
Szkolenie polsko-słowackie – B. Szary.....	47
Rola rezerwatów ścisłych w ochronie dużych ssaków – warsztaty dla przewodników – B. Szary.....	50
Konkurs „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów” – A. Leń.....	54
IV Ogólnopolski Konkurs dla Młodych Fotografów Przyrody – „Różnorodność biologiczna i krajobrazowa BdPN i otuliny” – A. Leń.....	56
Nowe wydawnictwa i materiały promocyjne Bieszczadzkiego Parku Narodowego – B. Ćwikowska	61
Obiekty małej infrastruktury drewnianej w BdPN – R. Prędko.....	68
Bukowe lasy pierwotne Karpat Wschodnich na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO – S. Kucharzyk	71

Redakcja serdecznie dziękuje pracownikom BdPN oraz innym uczestnikom opisanych działań edukacyjnych za udostępnienie zdjęć do biuletynu.

Internetowy Biuletyn Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Adres redakcji:
Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny BdPN
ul. Bełska 7, 38-700 Ustrzyki Dolne
tel. (13) 461 10 91, fax (13) 461 30 62

Redakcja:
Grażyna Holly - redaktor naczelny,
Adam Leń, Ryszard Prędko
Skład i opracowanie graficzne - Halina Wolska-Leń

WSTĘP

Rok 2013 był dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego rokiem szczególnym. 4 sierpnia minęło 40 lat od daty opublikowania rozporządzenia Rady Ministrów powołującego nasz Park w celu ochrony najcenniejszych fragmentów przyrody Karpat Wschodnich. Stąd też upływający rok przebiegał pod hasłem „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkim Parku Narodowym”, a większość działań edukacyjnych była związana z tym wydarzeniem.

Budowa bramy do BdPN w dolinie Wołosatki – 1978 r. (fot. archiwum BdPN)

Warto przy tym przypomnieć, że starania o utworzenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego rozpoczęły się znacznie wcześniej, bo już w latach pięćdziesiątych minionego wieku, gdy obszar ten cieszył się dużym zainteresowaniem przyrodników i turystów. Pierwszy projekt Grodzińskiego (1956) objął strefę Tarnicy, Krzemienia i Halicza, o powierzchni ok. 9000 ha. Po nim powstawały kolejne koncepcje. Park powołany został ostatecznie w 1973 r. i objął ochroną zwarty obszar Tarnicy i Halicza oraz szczytowe partie odosobnionego pasma Połoniny Caryńskiej. Powierzchnia Parku wyniosła wówczas 5 582 ha. W następnych latach BdPN był kilkakrotnie powiększany. Obecnie zajmuje powierzchnię blisko 29 200 ha. Tym samym jest trzecim, pod względem powierzchni, Parkiem Narodowym w Polsce, a największym spośród górskich parków narodowych. Łączna powierzchnia funkcjonujących aktualnie w Polsce 23 parków narodowych jest jednak niewielka, bo wynosi zaledwie 1 % powierzchni kraju. Dlatego konieczne jest otoczenie tych drogocennych „pereł” szczególną troską, by przetrwały w niezmienionej formie jak najdłużej. Dlatego oprócz bezpośrednich działań na rzecz ochrony przyrody, Park prowadzi również w szerokim zakresie działania edukacyjne. Niektóre z nich zostały opisane w niniejszym Biuletynie. Zachęcamy do lektury.

Redakcja

WSTĘP

Pszczeliny - pierwsza siedziba dyrekcji BdPN - koniec lat 70. XX w. (fot. archiwum BdPN).

Przełęcz nad Berehami Górnymi (P. Wyżniańska) – koniec lat 70. XX w. (fot. archiwum BdPN).

Zbigniew Tym, pierwszy Dyrektor BdPN, podczas uroczystości jubileuszowych 25-lecia Bieszczadzkiego Parku Narodowego w 1998 r. (fot. archiwum BdPN).

WSTĘP

Ustrzyki Górne pod koniec lat 50. XX w. w okresie organizowania pierwszych rajdów turystycznych (fot. archiwum BdPN).

Ustrzyki Górne - camping turystyczny w okresie sezonu turystycznego - 1978 r. (fot. archiwum BdPN).

40 LAT OCHRONY PRZYRODY BdPN

Akcja edukacyjno-informacyjna w ramach obchodów jubileuszu 40-lecia Bieszczadzkiego Parku Narodowego pn. „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkiem Parku Narodowym”

Akcja edukacyjno-informacyjna w ramach obchodów Jubileuszu 40-lecia BdPN

**40 LAT OCHRONY PRZYRODY
W BIESZCZADZKIM PARKU NARODOWYM
(1973-2013)**

ETAP 1. „Kultura i życie dawnych mieszkańców – ślady zapisane w roślinności i krajobrazie Bieszczadzkiego Parku Narodowego”
spotkanie w formie warsztatów dla nauczycieli gimnazjów i liceów województwa podkarpackiego zaangażowanych w działania ekologiczne
Termin: 1-2 lipca
Miejsce: Wołosate, Bieszczadzki Park Narodowy

ETAP 2. „Wakacyjne spotkania z przyrodą”
ogólnodostępny cykl prelekcji
Terminy: 07, 14, 19, 26 lipca
oraz 2, 9, 16, 23, 30 sierpnia
Miejsce: Ustrzyki Dolne, OND BdPN (Muzeum)

ETAP 3. „40 lat funkcjonowania Bieszczadzkiego Parku Narodowego na tle historii ochrony i badań Karpat Wschodnich” – udostępnienie i prezentacja obszarów oraz obiektów BdPN w formie sesji terenowej dla osób związanych z ochroną przyrody, ochroną środowiska i edukacją ekologiczną
Termin: 28 września
Miejsce: Bieszczadzki Park Narodowy

ETAP 4. „Rola rezerwatów ścisłych w ochronie dużych ssaków”
spotkanie w formie warsztatów dla osób związanych z turystyką na obszarach chronionych, w tym w BdPN
Termin: 19 października
Miejsce: Suche Rzeki, Bieszczadzki Park Narodowy

WFOŚiGW RZESZÓW
Organizacja akcji dofinansowana przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie

**PATRONAT HONOROWY
MARSZAŁKA WOJEWÓDZTWA
PODKARPACKIEGO**

**PATRONAT MEDIALNY
TVP RZESZÓW**

Fot. Miłosz Kujala

Akcja edukacyjno-informacyjna w ramach obchodów 40-lecia Bieszczadzkiego Parku Narodowego, która była realizowana od lipca do grudnia br., miała na celu przybliżenie społeczeństwu walorów przyrodniczych i kulturowych Parku oraz popularyzowanie działań prowadzonych przez Park w celu ochrony najcenniejszych przyrodniczo obszarów w skali regionu i kraju. Akcja została objęta patronatem honorowym przez Marszałka województwa podkarpackiego oraz patronatem medialnym przez Telewizję Polską S.A Oddział w Rzeszowie. Jej realizacja była możliwa dzięki dotacji Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie w wysokości 26 809,52 zł. Akcja składała się z 4 etapów zróżnicowanych pod względem formy i treści, co umożliwiło zaangażowanie różnych grup odbiorców. W ramach akcji odbyły się następujące imprezy edukacyjne, w których uczestniczyło ok. 500 osób:

- spotkanie w formie warsztatów dla nauczycieli gimnazjów i liceów województwa podkarpackiego na temat: „Kultura i życie dawnych mieszkańców – ślady zapisane w przyrodzie i krajobrazie Bieszczadzkiego Parku Narodowego”;

40 LAT OCHRONY PRZYRODY BdPN

- cykl dziewięciu ogólnodostępnych prelekcji pn.: „Wakacyjne spotkania z przyrodą” na temat walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych BdPN oraz sposobów ich ochrony;
- udostępnienie i prezentacja obszarów oraz obiektów BdPN w formie sesji terenowej dla osób związanych z ochroną przyrody, ochroną środowiska i edukacją ekologiczną – temat przewodni: „40 lat funkcjonowania Bieszczadzkiego Parku Narodowego na tle historii badań i ochrony Karpat Wschodnich”;
- spotkanie w formie warsztatów dla osób związanych z turystyką na obszarach chronionych, w tym w BdPN, na temat „Rola rezerwatów ścisłych w ochronie dużych ssaków i grzybów”.

K. Koczera - Wstaje nowy dzień

Wszystkim wydarzeniom, odbywającym się w ramach akcji, towarzyszył plakat informacyjny pt. „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkiem Parku Narodowym”. Uczestnicy spotkań w formie warsztatów otrzymali materiały szkoleniowe wydane metodą małej poligrafii. Do udziału w prelekcjach zachęcały plakaty, informacje zamieszczone na stronie internetowej Parku i w „Gazecie Bieszczadzkiej”. W celu promowania akcji przekazano uczestnikom 500 koszulek z nadrukiem: „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkiem Parku Narodowym” i grafiką przedstawiającą wilka lub rysia. Dodatkowo materiałami wspierającymi akcję były liczne wydawnictwa Bieszczadzkiego PN przekazane bezpłatnie uczestnikom akcji: kalendarze przyrodnicze, książki, przewodniki na ścieżki przyrodnicze, mapy BdPN z informatorem, foldery, wydawnictwa multimedialne, torby z nadrukiem, „smycze” i inne.

Wyżej wymienione działania zostały szerzej opisane w oddzielnych artykułach zamieszczonych w niniejszym Biuletynie.

EDUKACJA PRZEDSZKOLAKÓW

XVIII edycja programu edukacyjnego dla dzieci w wieku przedszkolnym pt.: „Kolorowe rozmowy z mieszkańcami naszej Ziemi”

W sobotę, 27 kwietnia 2013 roku, w sali audiowizualnej Ośrodka Naukowo-Dydaktycznego BdPN w Ustrzykach Dolnych miało miejsce otwarcie wystawy prac plastycznych dzieci uczestniczących w programie edukacyjnym „Kolorowe rozmowy z mieszkańcami naszej Ziemi”. Słodki wernisaż zgromadził wielu małych artystów wraz z rodzinami.

Każdego roku najmłodszy odwiedzają Muzeum Przyrodnicze Bieszczadzkiego Parku Narodowego, gdzie bliżej zapoznają się z bieszczadzką przyrodą. Dzieci, zwiedzając ekspozycję muzealną „Fauna i flora Bieszczadów”, zgłębiają tajniki z życia rzadkich i chronionych gatunków zwierząt, dowiadują się np. dlaczego salamandra jest plamista, po co jeleniowi poroże i kiedy rodzą się małe niedźwiadki.

Spotkanie z przyrodą wzbogacają gry i zabawy dydaktyczne, podczas

których dzieci odgadują do kogo należy ruda kity, dlaczego dzik ma szczecinę i które zwierzę ma „lustro”. Poznany świat zwierząt dzieci przenoszą następnie na kartki papieru, tworząc kolorowe rysunki.

Tegoroczna, XVIII już edycja programu, jak

EDUKACJA PRZEDSZKOLAKÓW

zwykle cieszyła się dużym zainteresowaniem wśród regionalnych przedszkoli i szkół podstawowych. Wzięło w niej udział ok. 300 dzieci z przedszkoli i klas zerowych szkół podstawowych w Ustrzykach Dolnych, Zagórz, Równi, Czarnej, Lutowiskach, Ustjanowej i Olszanicy.

Finałem programu było uroczyste otwarcie wystawy prac plastycznych z okazji Światowego Dnia Ziemi. Wszyscy mali artyści otrzymali w nagrodę dyplomy oraz wydawnictwa Parku, w tym kolorową książeczkę pt.: „Kolorowe rozmowy z mieszkańcami naszej Ziemi”, wydaną właśnie z myślą o najmłodszych

Kolejne spotkanie z przyrodą już na wiosnę! Serdecznie zapraszamy wszystkich przedszkolaków!

NAUCZYCIELE NA REDYKU

Warsztaty dla nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych województwa podkarpackiego „Kultura i życie dawnych mieszkańców – ślady zapisane w roślinności i krajobrazie Bieszczadzkiego Parku Narodowego”

W dniach 1–2 lipca 2013 roku odbyły się warsztaty dla nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych województwa podkarpackiego na temat: „Kultura i życie dawnych mieszkańców – ślady zapisane w roślinności i krajobrazie Bieszczadzkiego Parku Narodowego”.

Otwarcie warsztatów nastąpiło w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN w Ustrzykach Dolnych, następnie przejechano autokarem do Ustrzyk Górnych, gdzie uczestnicy udali się na uroczystą mszę świętą rozpoczynającą drugi odcinek trasy Redyku Karpackiego. Celem redyku było spotkanie ludzi żyjących i tworzących w Karpatach, ich integracja, pokazanie bogactwa kulturowego mieszkańców oraz walorów i unikatowości przyrody. Po mszy uczestnicy udali się w miejsce „mieszania” owiec, spotkania z pasterzami i górską muzyką.

Po wymarszu owiec w stronę Wetliny nauczyciele i pracownicy Parku przejechali do Wołosatego na zajęcia dydaktyczne w dolinie Wołosatki. Dr inż. Stanisław Kucharzyk pokazywał i omawiał typowe dla „krajiny dolin” zbiorowiska nieleśne, takie jak bliźniczyska, łąki wilgotne i świeże. Szczególnie interesujące były zajęcia na torfowisku wysokim „Wołosate”, gdzie wszyscy mogli zobaczyć w naturze rosiczkę okrągłolistną, modrzewnicę, żurawinę, bażynę, czy bagno zwyczajne. Ponadto omówiono genezę tworzenia torfowiska, jego budowę oraz zagrożenia będące skutkiem zaburzenia stosunków wodnych przez wykonywane w przeszłości rowy melioracyjne i budowę drogi. Od kilku lat poziom wody gruntowej na kopule torfowiska monitorowany jest za pomocą zainstalowanych piezometrów, o czym mogli przekonać się też uczestnicy. Sprzymie-

NAUCZYCIELE NA REDYKU

NAUCZYCIELE NA REDYKU

rzeńcem w nawodnieniu kopuły, okrajka i bezpośredniego otoczenia torfowiska są bobry, które mają tu swoje żeremia.

Popołudniową część warsztatów przeprowadzono na terenie dawnej wsi Berehy Górne, gdzie uczestnicy odszukiwali w terenie ślady dawnej zabudowy, gospodarki rolnej i pasterskiej zapisanej w krajobrazie. Na starym cmentarzu greckokatolickim dr Grażyna Holly przybliżyła historię wsi Berehy Górne i symbolikę religijną na zachowanych nagrobkach. Na zakończenie zajęć odwiedzono bacówkę pasterską. Przy wieczornym ognisku uczestnicy spotkali się z Józefem Michałkiem – góralem z Istebnej koordynującym Redyk Karpacki, który omawiał cele redyku i tradycje pasterskie. Ponadto gośćmi spotkania byli przedstawiciele projektu „Karpaty łączą”.

W drugim dniu warsztatów odbyły się zajęcia na ścieżce przyrodniczej „Rozsypaniec – Krzemień” prowadzone przez dra Tomasza Winnickiego i dra inż. Stanisława Kucharzyka. W czasie wędrowki omawiano zjawisko wtórnej sukcesji w niegdyś użytkowanych pastersko dolinach jak i na połoninach. Uczestnicy poznawali zbiorowiska leśne (olszyny, buczyny, jaworzyny), zbiorowiska zaroślowe (zarośla jarzębinowe i olszy zielonej) i połoninowe (bliźniczyska, traworośla, ziołorośla) oraz występujące tam gatunki roślin.

Warsztaty dały możliwość poznania procesów przyrodniczych, jakie zachodzą w okresie ostatnich kilkudziesięciu lat na terenie Parku oraz roślin i zbiorowisk roślinnych. Uczestnicy poznali również wybrane elementy historii regionu.

Warsztaty, w których uczestniczyło 30 osób, zostały zorganizowane w ramach akcji edukacyjno-informacyjnej pn: „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkiem Parku Narodowym” i dofinansowane z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

WAKACYJNE SPOTKANIA Z PRZYRODĄ

„Wakacyjne spotkania z przyrodą” – cykl ogólnodostępnych prelekcji

Podobnie jak w latach ubiegłych, w piątkowe wieczory podczas wakacji, wszyscy zainteresowani mogli uczestniczyć w prelekcjach z cyklu „Wakacyjne spotkania z przyrodą”, organizowanych przez Bieszczadzki Park Narodowy w Muzeum Przyrodniczym w Ustrzykach Dolnych. Zaproszeni goście z pasją opowiadali o przyrodzie i kulturze Karpat, a w szczególności Bieszczadów. Spotkania były ilustrowane pięknymi zdjęciami, nastrojowymi diaporamami i filmami. Każdy, komu tematyka gór jest bliska, mógł dowiedzieć się wielu interesujących rzeczy i zachwycić pięknem bieszczadzkiej przyrody. Z tej możliwości skorzystało około 300 osób.

1 lipca w Ustrzykach Górnych rozpoczął się polski odcinek Redyku Karpackiego organizowanego dla uczczenia wędrówek pasterzy włoskich. Czy pasterstwo w Karpatach ma przyszłość? Józef Michałek, koordynator projektu „Redyk Karpacki – Transhumance 2013”, ma nadzieję że tak. Zdarzają się jeszcze młodzi ludzie, którzy chcą podjąć trud życia na hali. Autor mówi o sobie: „Pasterstwo w Karpatach jest moją pasją. Wyrósłem w rodzinie, która od wielu pokoleń realizowała swoje życie na sałaszu. Z sałasza pamiętam swoje pierwsze życiowe doznania: zapach żętycy w kolybie na Tule, gdzie spędzałem każde moje dziecięce wakacje”. Józef Michałek opo-

WAKACYJNE SPOTKANIA Z PRZYRODĄ

wiedział o ciężkiej pracy bacy i juhasów, strojach, zwyczajach pasterskich i odpowiadał na liczne pytania. Cóż, dziś dość egzotyczne wydaje się życie „na sałaszu”, a przecież Bieszczady przez kilka wieków zamieszkiwali pasterze.

Marian Szewczyk – botanik i fotograf, postanowił zachwycić obecnych na prelekcji pięknem bieszczadzkich kwiatów. Uczestnicy spotkania mogli zajrzeć do wnętrza barwnych kwiatów zapylanych przez owady i dostrzec szczegóły niepozornych, wiatropylnych kwiatów traw. Było to możliwe dzięki zastosowaniu technik fotograficznych opracowanych przez autora, z którymi mogli zapoznać się uczestnicy spotkania. Warto czasem zmienić perspektywę widzenia by dostrzec ukryte piękno.

Czy pająki są straszne, brzydkie, wstrętne, jadowite? Tak powszechnie się uważa. Dr Robert Rozwałka starał się przekonać, że prawdziwy świat pająków znacznie odbiega od stereotypów. Te ośmionogi mogą być ładne – kolorem dorównywać motylom i być zwinne jak skakun chwytający ofiarę w locie. Posługują się doskonałym narzędziem łownym – pajęczyną o różnorodnych i ciekawych kształtach. Mają ciekawe zachowania łowieckie i godowe oraz są bardzo troskliwymi rodzicami. Niektóre samce pudrują się by przypaść do gustu partnerce, inne wręczają gustownie zapakowane prezenciki. Choć są jadowite, to w ogromnej większości nieszkodliwe dla człowieka. Piękne zdjęcia i ciekawy komentarz prelegenta na pewno wzbudził w obecnych nieco więcej sympatii do pająków – no może z wyjątkiem arachnofobów.

WAKACYJNE SPOTKANIA Z PRZYRODĄ

Prelekcja dra Bartosza Pirgi o dużych ssakach drapieżnych i kopytnych w Bieszczadach cieszyła się największym zainteresowaniem (ok. 100 osób!). Prezentacja danych będących efektem kilkuletnich badań ilustrowana była zdjęciami i filmami z monitoringu. Uczestnicy spotkania mogli obserwować życie dzikich zwierząt: watahę wilków podczas sjesty, rysia przy ofierze, żbika przeganiającego lisa, spotkania wilków z żubrami i niedźwiedziami. To widoki zarezerwowane dla nielicznych, gdyż fauna bieszczadzka jest dzika i oby pozostała taką jak najdłużej. Zabezpieczenie odpowiedniej przestrzeni do życia (korytarze migracyjne) i zapobieganie synantropizacji to podstawa ochrony dużych ssaków w Bieszczadach.

Paweł Marczakowski z Roztoczańskiego Parku Narodowego ma dwie wielkie pasje: fotografię przyrodniczą i ptaki. Efektem tego są piękne fotografie przyrody Roztocza. Osoby, które przybyły na prelekcję, mogły też podziwiać wystawę fotograficzną, którą autor zaprezentował podczas spotkania. Konik polski żyjący na wolności, puszczańskie klimaty roztoczańskich lasów, wstęgi pól przedzielonych miedziami – dobrze, że choć fragment tej pięknej krainy jodły, buka i tarpana należy do województwa podkarpackiego.

Płazy i gady nie cieszą się tak dużym zainteresowaniem jak ssaki czy ptaki. No chyba, że chodzi o żmiję zygzakowatą. Marek Holly – zoolog z Bieszczadzkiego PN zaprezentował wszystkie

bieszczadzkie gatunki wilgotnych i delikatnych płazów oraz suchych i pokrytych łuską gadów. Mówił jak je rozróżnić i jak postępować w przypadku spotkania z nimi. Omówił zagrożenia na jakie narażone są płazy (np. osuszanie oczek wodnych) i starał się oddemonizować gady. Według prelegenta skuteczność żmii w ograniczaniu liczebności gryzoni jest nie do przecenienia. Autorowi udało się sfotografować najbardziej płochliwego spośród bieszczadzskich węży tj. węży Eskulapa. Zapewnił, że jest on dla człowieka zupełnie niegroźny, podobnie jak zaskroniec i gniewosz plamisty.

Bieszczady – ostoja ptaków, to raj dla Cezarego Ćwikowskiego – ornitologa i fotografa przyrody. Autor podczas prelekcji przedstawił przegląd awifauny Bieszczadów oraz zaprezentował fotografie najrzadszych i najcenniejszych gatunków. Uchwycić orła w locie, myszołowa przy padlinie, czy karmiącego pisklęta puszczyka to zadanie dla cierpliwego fotografa i oddanego sprawie ornitologa. Autor nie tylko prowadzi badania, obserwuje ptaki i fotografuje, ale także pomaga im wracać do zdrowia. Wielu podopiecznych Cezarego Ćwikowskiego wróciło na łono przyrody. Ich historie to temat na interesującą książkę.

Maciej Szajowski jest miłośnikiem Karpat, przewodnikiem beskidzkim i pracownikiem Pienińskiego PN. Głównym tematem jego fotograficznych inspiracji są góry, architektura i ludzie. Już w poprzednich latach zachwyciły nas jego impresje karpackie i wędrówki po Karpatach ukraińskich. W tym roku opowiedział o tradycyjnym gospodarowaniu w górach i ludziach, którzy te tra-

WAKACYJNE SPOTKANIA Z PRZYRODĄ

dycje kultywują. Ostatni Mohikanie – gazdowie pienińscy na fotografiach prelegenta zachwycają i wzruszają. Napełniają odbiorcę tęsknotą za tym co było i niepokojem – czy spotkamy jeszcze kiedyś gazdę z koniem na skrawku pola pod lasem...

Adam Szary pracuje jako adiunkt w pracowni naukowej Bieszczadzkiego PN. Zawodowo zajmuje się botaniką, fitosocjologią i ochroną przyrody. W chwilach wolnych filozofią i ducho-

wym dziedzictwem naszej kultury. Jego wykład miał więc charakter etnobotaniczny. Przedstawił związki człowieka ze światem dzikich roślin – od czasów prastłowiańskich, poprzez zwyczaje Bojków po współczesne odniesienia religijne. Zainteresowanie magią i symboliką roślin oraz ich zastosowaniem leczniczym i konsumpcyjnym powoli odradza się. Właśnie ukazała się książka autorstwa Adama Szarego pt.: „Tajemnice bieszczadzskich roślin – dawniej i dziś” (Wydawnictwo Carpathia), w której czytelnik znajdzie informacje na temat znaczenia dzikich roślin dla człowieka. Książka zawiera atlas gatunków z opisami i fotografiami ponad 600 bieszczadzskich roślin.

Wakacyjne spotkania z przyrodą są już tradycją – odbywają się od 1992 roku. Są bezpłatne, a uczestnicy spotkania mają możliwość wylosowania ciekawych wydawnictw i gadżetów. W tym roku spotkania zrealizowano w ramach akcji edukacyjno-informacyjnej z okazji jubileuszu 40-lecia Bieszczadzkiego Parku Narodowego pn. „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkim Parku Narodowym” dofinansowanej przez WFOŚiGW w Rzeszowie. Wśród uczestników rozlosowano m.in. koszulki okolicznościowe wydane z okazji 40-lecia Parku.

SZKOLENIE PRACOWNIKÓW

Szkolenie dla pracowników Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Narodowego „Połoniny”

W dniach 16–17 lipca 2013 roku odbyło się pierwsze wspólne szkolenie dla pracowników dwóch sąsiadujących ze sobą przygranicznych parków – Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Narodowego „Połoniny”. Pierwszego dnia szkolenia uczestnicy wyruszyli nowo tworzoną ścieżką transgraniczną w ramach projektu: „Wielka Rawka – Kremenaros – Nowa Sedlica”, na której dr Stanisław Kucharzyk prowadził zajęcia na temat lasów i ich ochrony. Omówione zostały szczegółowo zagadnienia dotyczące stopnia naturalności lasów i problemów ich ochrony. W trakcie zajęć omówiono także zasady udostępniania do celów turystycznych i edukacji ekologicznej, za pomocą ścieżek edukacyjnych. Wstępnie wytyczono przystanki na nowo tworzonej transgranicznej ścieżce przyrodniczej, przebiegającej wzdłuż szlaku od Wielkiej Rawki przez Kremenaros, aż do Nowej Sedlicy po stronie słowackiej. Przystanki wskazują najbardziej interesujące, pod względem przyrodniczym, miejsca na polsko-słowackiej ścieżce. Pracownicy parków wspólnie dyskutowali nad ich lokalizacją oraz tematyką przystanków. Uczestnicy szkolenia mieli możliwość poznania zasobów przyrodniczych Rezerwatu Stużica – największego na Słowacji rezerwatu chroniącego naturalne lasy bukowe i bukowo-jodłowe. Przepiękne lasy pierwotne zachwyciły, a atrakcyjności wyprawie dodała możliwość obejrzenia starej, opuszczonej niedźwiedziej gawry. Po dotarciu do Nowej Sedlicy uczestnicy szkolenia przejechali autokarem na nocleg do Stakcina.

SZKOLENIE PRACOWNIKÓW

Podczas szkolenia odbyła się sesja referatowa, w trakcie której została omówiona problematyka rozmieszczenia, monitoringu i ochrony niedźwiedzia brunatnego w PN „Połoniny”, a także zostały scharakteryzowane ekosystemy leśne w PN „Połoniny”. Bukowe pralasy karpackie po stronie słowackiej zostały wpisane, wraz z innymi pralasami po stronie ukraińskiej i niemieckiej, na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Tereny sąsiadujących ze sobą przygranicznych parków narodowych są ostoją wielu ssaków, w tym szczególnie dużych drapieżników, o czym szczegółowo opowiadał dr Bartosza Pirga z Bieszczadzkiego PN w referacie o dużych ssakach drapieżnych i kopytnych w Bieszczadach. Pracownicy parków wymieniali się swoimi spostrzeżeniami i doświadczeniami, omawiano możliwość współpracy transgranicznej przy prowadzeniu monitoringu i badań nad dużymi ssakami.

Szkolenie, w którym uczestniczyło ok. 25 osób, było współfinansowane przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013.

SZKOLENIE PRACOWNIKÓW

SZKOLENIE PRACOWNIKÓW

SZKOLENIE PRACOWNIKÓW

KONFERENCJA MRB „KARPATY WSCHODNIE”

Czterdzieści lat minęło...

Od 22 lat, jesienią, Bieszczadzki Park Narodowy organizuje Międzynarodową Konferencję Rezerwatu Biosfery „Karpаты Wschodnie”. W tym roku miała ona szczególny charakter, ponieważ zbiegła się z 40 rocznicą funkcjonowania Parku. W pięciodniowej konferencji wzięło udział 80 przedstawicieli nauki i instytucji zajmujących się ochroną przyrody z Polski, Słowacji i Ukrainy oraz pracownicy Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Konferencja odbyła się pod Patronatem honorowym Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Środowiska, Głównego Konserwatora Przyrody – Janusza Zaleskiego, obecnego na konferencji.

Tematem wiodącym międzynarodowej konferencji było: „40 lat ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego na tle historii badań i ochrony różnorodności biologicznej Karpat Wschodnich”. W ramach konferencji odbyła się dwudniowa część referatowa, spotkanie edukacyjne w Ustrzyckim Domu Kultury oraz sesje terenowe, połączone z uroczystym otwarciem ścieżek transgranicznych.

O historii polskich badań geobotanicznych w Karpatach Wschodnich i znaczeniu Bieszczadzkiego Parku Narodowego dla ochrony różnorodności szaty roślinnej mówili prof. Bogdan Zemanek z UJ w Krakowie oraz wicedyrektor BdPN dr Tomasz Winnicki.

KONFERENCJA MRB „KARPATY WSCHODNIE”

Historia badań zoologicznych i znaczenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego dla ochrony różnorodności zwierząt kręgowych były tematem referatu prof. Zbigniewa Głowacińskiego z PAN w Krakowie. O historii ochrony przyrody i badań w słowackiej części Karpat Wschodnich opowiedział inż. Mirosław Burał, dyrektor Parku Narodowego „Połoniny” ze Słowacji, a o rozwoju obszarów chronionych w ukraińskiej części Karpat Wschodnich mówiła doc. dr Oksana Maryskeych z Instytutu Ekologii Karpat Ukraińskiej Akademii Nauk. W sumie podczas dwudniowej sesji wygłoszono dwadzieścia referatów.

Pierwszego dnia odbył się również w Ustrzyckim Domu Kultury pokaz diaporam przyrodniczych obrazujących walory przyrodnicze i kulturowe Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Oprawę muzyczną wykonał zespół DesOrient, grający muzykę etniczną mocno osadzoną w klasycznym brzmieniu. Od lat zespół współpracuje z Michałem Lorenцем, twórcą muzyki do wielu polskich filmów, który również obecny był na koncercie. W diaporamach, kompozycje Michała Lorenca m. in. z filmów „Bandyta”, „Daleko od okna”, czy „Ojciec Mateusz”, doskonale harmonizują z fotografiami krajobrazów oraz podkreślają piękno i dzikość bieszczadzkiej przyrody. Koncert tej muzyki filmowej w oryginalnym wykonaniu i w pełnym brzmieniu, z bogatym instrumentarium, był dla uczestników spotkania wielkim wydarzeniem kulturalnym.

W zestawieniu z przenikającymi się obrazami przyrodniczymi, zachwycał i uwrażliwiał na piękno bieszczadzkiej przyrody. Unikalne walory przyrodnicze Bieszczadów doceniają licznie przybywający tutaj turyści oraz środowiska związane z ochroną przyrody. Ważna jest także edukacja społeczności lokalnych zamieszkujących te cenne pod względem przyrodniczym obszary, aby pozyskać ich akceptację istnienia parków narodowych oraz innych form ochrony. Dlatego takich spotkań powinno być jak najwięcej, aby społeczność lokalna po-

KONFERENCJA MRB „KARPATY WSCHODNIE”

KONFERENCJA MRB „KARPATY WSCHODNIE”

znała i zachwyciła się walorami przyrodniczymi Parku, doceniła ich znaczenie i odczuwała potrzebę ich ochrony. Bowiem tylko ochrona tych obszarów w naturalnym stanie przyciągnie turystów, pod warunkiem, że nie będzie mieć charakteru masowego, prowadzącego do nadmiernej presji i zniszczeń. Uczestnicy spotkania mogli się dowiedzieć więcej na temat zrównoważonego rozwoju, funkcjonowania sieci Natura 2000 w Polsce i w Bieszczadach, w oparciu o stoisko z wydawnictwami i plakatami. W trakcie uroczystości wręczono odznaczenia „Bieszczadzkiego Niedźwiedzia”, które Park od lat przyznaje najbardziej zasłużonym dla ochrony przyrody osobom i instytucjom. W kolejnym dniu odbyła się sesja na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Zwieńczeniem konferencji było otwarcie międzynarodowej ścieżki edukacyjnej z Wielkiej Rawki do Nowej Sedlicy na terenie słowackiej części MRB „Karpaty Wschodnie”. Więcej na temat poszczególnych wydarzeń można dowiedzieć się z artykułów szczegółowych.

Międzynarodowa konferencja została zrealizowana w ramach projektu współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013.

BIESZCZADZKIE NIEDŹWIEDZIE

„Bieszczadzkie niedźwiedzie”

W czwartek 26 września – podczas konferencji Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” poświęconej „40 lat ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego na tle historii badań i ochrony różnorodności biologicznej Karpat Wschodnich” – zostały wręczone odznaczenia „Bieszczadzkiego niedźwiedzia” następującym osobom: prof. dr. hab. Zygmuntowi Denisiukowi, prof. dr. hab. Jerzemu Pióreckiemu, dr. hab. prof. URz Krzysztofowi Kukule i inż. Mirosławowi Burałowi (dyrektorowi Parku Narodowego „Połoniny”).

Odznaczenie „Bieszczadzkiego niedźwiedzia” jest przyznawane za zasługi dla ochrony przyrody Bieszczadzkiego Parku Narodowego i mogą otrzymać je osoby fizyczne i prawne, które poprzez wieloletnią i efektywną pracę przyczyniły się do:

- tworzenia naukowych podstaw ochrony przyrody
- tworzenia organizacyjnych i ekonomicznych podstaw ochrony przyrody,
- rozwoju edukacji ekologicznej.

Dotychczas odznaczenie „Bieszczadzkiego Niedźwiedzia” za zasługi dla ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego”, poprzez wieloletnią i efektywną pracę na rzecz tworzenia organizacyjnych i ekonomicznych oraz naukowych podstaw ochrony przyrody, otrzymali: prof. dr hab. Kazimierz Zarzycki, prof. dr hab. Stefan Michalik, prof. dr hab. Zbigniew Głowa-

BIESZCZADZKIE NIEDŹWIEDZIE

ciński, Zbigniew Tym, prof. dr hab. Stefan Stojko, dr Fedir Gamor, dr Oksana Maryskevych, prof. dr hab. Bogdan Zemanek, prof. dr hab. Krystyna Przybylska, prof. dr hab. Andrzej Jaworski, prof. dr hab. Stefan Skiba, prof. dr hab. Jerzy Pawłowski, prof. dr hab. Piotr Patoczka, Jan Szafranski, Wojomir Wojciechowski oraz Lesław Budzisz.

KONFERENCYJNA SESJA TERENOWA

„40 lat funkcjonowania Bieszczadzkiego Parku Narodowego na tle historii badań i ochrony Karpat Wschodnich” – spotkanie w formie sesji terenowej

W sobotę, 28 września 2013 r., zorganizowano spotkanie w formie sesji terenowej. Jej celem było omówienia problematyki ochrony przyrody w Bieszczadzkim Parku Narodowym oraz prezentacji nowych obiektów turystycznych Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Uczestnikami spotkania były osoby związane z ochroną przyrody, ochroną środowiska i edukacją ekologiczną, w tym uczestnicy Międzynarodowej Konferencji Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Tematem przewodnim spotkania było: „40 lat funkcjonowania Bieszczadzkiego Parku Narodowego na tle historii badań i ochrony Karpat Wschodnich”.

Uczestnicy sesji terenowej, podczas przejazdu na trasie: Ustrzyki Dolne – Tarnawa – Bukowiec – Nasiczne – Przełęcz Wyżniańska – Połonina Caryńska – Ustrzyki Górne – Wołosate – Rozsypaniec – Wołosate – Ustrzyki Dolne, zapoznali się z wybranymi elementami infrastruktury turystycznej i edukacyjnej Parku, obejrzeli wybrane powierzchnie monitoringowe i efekty wybranych zabiegów ochrony czynnej oraz poznali historię ochrony przyrody w BdPN. Odbyły się również zajęcia na ścieżkach przyrodniczych: „Połonina Caryńska” oraz „Rozsypaniec–Krzemień”. Sesję zakończyła dyskusja, podczas której rozmawiano o sposobach udostępniania Parku do prowadzenia badań naukowych, edukacji ekologicznej i turystyki realizowanej przez Park oraz inne podmioty, w tym w ramach współpracy międzynarodowej. W spotkaniu uczestniczyli m.in. goście z Ukrainy i Słowacji.

Spotkanie w formie sesji terenowej było elementem akcji edukacyjno-informacyjnej pn. „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkim Parku Narodowym” i dofinansowane ze środków WFOŚiGW w Rzeszowie. Wszyscy uczestnicy otrzymali wydawnictwa Bieszczadzkiego Parku Narodowego oraz materiały promocyjne związane z akcją.

KONFERENCYJNA SESJA TERENOWA

KONFERENCYJNA SESJA TERENOWA

TRANSGRANICZNE ŚCIEŻKI

Ścieżkami na Słowację

W 2013 r. zostały utworzone dwie nowe ścieżki przyrodnicze – „Wielka Rawka – Kremenaros – Nowa Sedlica” i „Wetlina – Rabia Skala – Runina”. Ścieżki zostały wykonane w ramach projektu pn.: „Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo” realizowanego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzecz-
pospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013. Wpisane są w system ścieżek funkcyjnych na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Narodowego Połoniny i będą służyć poznawaniu karpackiej przyrody polsko-słowackiego pogranicza. W tym celu zostały wybrane i oznakowane w terenie przystanki, w miejscu których można zaobserwować interesujące zjawiska lub procesy przyrodnicze. Niezbędne informacje znajdują się w opracowanych do ścieżek folderach, wydanych w trójjęzycznych wersjach językowych – polsko-słowacko-angielskiej.

Ścieżka „Wielka Rawka – Kremenaros – Nowa Sedlica” rozpoczyna się na Wielkiej Rawce (1307 m n.p.m.) przy rozwidleniu szlaków żółtego i niebieskiego, a kończy w Nowej Sedlicy przy stacji terenowej Parku Narodowego „Połoniny”. Wędrując połoniną mijamy fragmenty muraw alpejskich, rozległe traworośla, borówczyska oraz zarośla jarzębinowe. Dalej ścieżka prowadzi szlakiem niebieskim przez las bukowo-jaworowy i dochodzi do szczytu Kremenarosa (1221 m n.p.m.), gdzie łączą się granice trzech państw: Polski, Słowacji i Ukrainy.

TRANSGRANICZNE ŚCIEŻKI

TRANSGRANICZNE ŚCIEŻKI

Przygraniczne tereny tych państw są chronione w ramach Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Następnie słowackim czerwonym szlakiem ścieżka wiedzie przez Rezerwat „Stużycza”, chroniący rzadkie w skali Europy pralasy bukowe wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Lasy naturalne o charakterze pierwotnym, rozpościerające się po obu stronach granicy polsko-słowackiej, stanowią ostoję dużej fauny puszczańskiej. Symbolem ścieżki jest niedźwiedź brunatny – największy drapieżnik karpackiej puszczy.

Ścieżka „Wetlina – Rabia Skała – Runina” rozpoczyna się na Jaworniku (1021 m n.p.m.), a kończy w słowackiej miejscowości Runina. Na trasie wędrówki znajduje się kilka widokowych szczytów: Paportna (1199 m n.p.m.), Rabia Skała (1199 m n.p.m.) i Dziurkowiec (1189 m n.p.m.), z których można podziwiać malownicze panoramy gór. Spotykamy tutaj bardzo cenne zbiorowiska leśne: buczynę ziołoroślową oraz wschodniokarpacką odmianę jaworzyny ziołoroślowej. Rozległe naturalne lasy sprzyjają występowaniu licznych populacji dużych ssaków roślinożernych i drapieżnych, a także rzadkich ptaków. Schodząc z pasma granicznego do Runiny wędrujemy przez słowacki Rezerwat Przyrody „Rabia Skała”, który chroni geologiczne struktury pasma fliszowego oraz zasoby leśne. Stare bukowe lasy z dużą ilością powalonych, rozkładających się drzew są doskonałym miejscem do życia rzadkiego chrząszcza z rodziny kózkowatych – nadobnicy alpejskiej, która jest symbolem ścieżki.

ZAKŁADOWA WYCIECZKA

Z ziemi bieszczadzkiej do włoskiej...

Od kilku lat pracownicy Bieszczadzkiego Parku Narodowego wspólnie odpoczywają i zwiedzają różne interesujące miejsca w Europie. W tym roku odbyli najdłuższą z dotychczasowych wycieczek, bo wyjechali 1. października aż na osiem dni do Włoch. W programie był krótki wypoczynek w Rimini nad Morzem Śródziemnym, zwiedzanie San Marino, Asyżu, Monte Cassino, Rzymu z Watykanem i Florencji oraz wieczorne kąpiele w Morzu Tyrreńskim. Każde miejsce wyjątkowe i z pewnością na długo pozostanie w pamięci. Dlatego warto wspomnieć krótko o każdym z nich.

Asyż – 25-tysięczne miasto położone na zboczach Monte Subasio (Apeniny), w górzystym regionie Umbrii, w środkowych Włoszech, wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Miasto św. Franciszka i Klary przyciąga wielu pielgrzymów i turystów, my zwiedziliśmy Bazylikę św. Franciszka, Bazylikę MB Anielskiej z kościółkiem z Porcjunkuli i Bazylikę św. Klary.

San Marino – uważane za najstarszą republikę na świecie, utworzoną w 301 r. przez wybitnego chrześcijańskiego budowniczego i kamieniarza zwanego św. Marinusem. Powierzchnia San Marino wynosi zaledwie 61,6 km² i zamieszkuje ją ok. 30 tysięcy osób. Położone jest w górzystym terenie wchodzącym w skład pasma Apeninów. W miasteczku San Marino zachowały się licznie średniowieczne domy, place i fortyfikacje, które mieliśmy możliwość zwiedzić.

ZAKŁADOWA WYCIECZKA

ZAKŁADOWA WYCIECZKA

Monte Cassino – wzgórze w Apeninie Środkowym (Apeniny), w południowych Włoszech, położone na wysokości 516 m. Wznosi się na nim klasztor Benedyktynów. W czasie II wojny światowej, wraz ze wzgórzami Monte Cairo, San Angelo i Passo Corno było kluczową pozycją obronną niemieckiej linii Gustawa, strzegącej drogi z Neapolu do Rzymu. Wraz ze zdobyciem Monte Cassino niemiecka linia Gustawa została przełamana. W bitwie pod Monte Cassino straty 2 Korpusu wyniosły 924 zabitych, 2930 rannych i 345 zaginionych. O jednej z najcięższych i najkrwawszych bitew II wojny światowej pisał Melchior Wańkowicz w książce „Bitwa o Monte Cassino”. Wybitny pisarz, reportażysta, był wówczas korespondentem wojennym. Do wydarzeń z maja 1944 r. wrócił pamięcią na antenie Polskiego Radia, wspominając wówczas: *Dla nas, którzyśmy to przeżyli, to jest żywa treść życia* – wspominał

ZAKŁADOWA WYCIECZKA

po latach. Kiedy tam przyjechałem, dowódca Korpusu wyprowadził mnie przed wagon dowodzenia. Wskazał ten pierścień gór i powiedział: „My tu będziemy uderzali”. A ja przecież wiedziałem, że trzy poprzednie natarcia: amerykańskie, nowozelandzki i brytyjskie załamały się. Weszliśmy na górę – opowiadał Wańkowicz. Niebo było lazuruwe, czysto włoskie, powietrze było ostre i tak przejrzyste, że nie używałem lornetki. Widziałem, jak pode mną z wielkim chrzęstem, tą starożytną drogą Via Apia, na której załamał się Hannibal, załamywali się wszyscy poprzednicy, posuwało się zwycięstwo, któremu przetarliśmy przejście my – Polacy...”. Na przełomie 1944 i 1945 r. na zboczach Monte Cassino powstał polski cmentarz wojskowy, który jest jednym z najważniejszych miejsc pamięci narodowej. Spoczywa na nim 1072 polskich żołnierzy. Został tam również pochowany Władysław Anders, który zmarł w Londynie w 1970 r. oraz jego żona Irena Anders, zmarła w 2010 r. Na murze wokół cmentarza umieszczono sentencję: „Przechodniu, powiedz Polsce, żeśmy polegli wierni w jej służbie”.

Rzym, położony nad Tybrem, jest jednym z najważniejszych miast Europy już od trzech tysięcy lat. „Wieczne Miasto” przyciąga miłośników historii, sztuki i architektury. Niewiele jest miejsc na mapie Europy, które tak jak Rzym wypełnione są śladami przeszłości z różnych epok, łącznie ze starożytnością. Kapitol, Forum Romanum, Koloseum, Panteon, Schody Hiszpańskie... Zabytkowe obiekty można spotkać niemal na każdym kroku. Mieliśmy okazję zawiedzać te najważniejsze, na ile czas pozwolił.

Watykan – to najmniejsze państwo świata pod względem powierzchni (44 ha), będące siedzibą papieży. Odwiedziliśmy Bazylikę św. Piotra z grobem Bł. Jana Pawła II oraz Muzea Watykańskie, powstałe ze zbiorów dzieł sztuki zgromadzonych przez Sysktusa IV i Juliusza II i powiększane przez następnych papieży. Zatrzymaliśmy się na dłużej w Sali Sobieskiego, gdzie eksponowany jest obraz Jana Matejki przedstawiający króla Jana III Sobieskiego po zwycięstwie pod Wiedniem. Obraz został подарowany przez Jana Matejkę papieżowi Leonowi XIII z okazji obchodów 200. rocznicy stoczenia zwycięskiej bitwy.

Florencja – nazywana „perłą Toskanii”, to miasto-zabytek, do którego zjeżdżają się najwybitniejsi wielbiciel sztuki. Nigdzie indziej nie sąsiaduje z sobą tylu mistrzów renesansu. Tu przeprowadzali swoje eksperymenty Leonardo da Vinci i Galileusz, tu tworzyli najwięksi mistrzowie pędzla i dłuta: Giotto, Cimabue, Botticelli i Michał Anioł. Tutaj narodził się znany dzieciom Pinokio. Michał Anioł mówił, że: „*Italia to ogród Europy, Toskania – ogród Italii, a Florencja – kwiat Toskanii*”. We Florencji zwiedziliśmy Katedrę Santa Maria del Fiore z największą ceglana kopułą na świecie, Bazylikę di Santa Croce (św. Krzyża), której budowę rozpoczęto w XIII w., a zakończono w XV wieku. Dziś to jedna z najważniejszych świątyń franciszkańskich we Włoszech, która stała się miejscem spoczynku m.in. Michała Anioła, Galileusza, Niccoli Machiavellego i z tego powodu jest nazywana Panteonem.

To tylko najważniejsze miejsca, które zwiedziliśmy podczas naszej wycieczki. Przypominać będą nam o nich zdjęcia i liczne pamiątki. Pamiętajmy, że podróż to jedyny zakup, który czyni Cię bogatszym. Warto więc podróżować, bo –jak mówił św. Augustyn – „świat jest książką, a ci, którzy nie podróżują czytają tylko jej jedną stronę”.

REZERWAT W OBIEKTYWIE

Wystawa fotograficzna pt. „Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo”

W środę, 16 października br., w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Dolnych odbyło się uroczyste otwarcie wystawy fotograficznej pt. Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo. W tematykę wystawy wprowadził wicedyrektor BdPN dr Tomasz Winnicki, który przypomniał historię tworzenia Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”, przybliżył jego cele i zasady funkcjonowania. Symbolicznego przecięcia wstęgi dokonały Iveta Buralova z Parku Narodowego „Połoniny” oraz Grażyna Holly z Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Na zakończenie wernisażu uczestnicy obejrżeli diaporamę przyrodniczą pt.: „Bieszczadzki Park Narodowy”, której autorem jest fotograf przyrody Grzegorz Leśniewski.

REZERWAT W OBIEKTYWIE

Wystawa Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo składa się z fotografii pokazujących piękno karpackiej przyrody oraz sceny z życia jego mieszkańców. Warto przy tej okazji przypomnieć, że Rezerwat ten został powołany przez UNESCO w 1992 roku. Początkowo obejmował przygraniczne obszary chronione Polski i Słowacji, a od 1998 r. również Ukrainy. Jego obszar tworzy sześć przylegających do siebie obszarów chronionych. Po stronie polskiej są to: Bieszczadzki Park Narodowy, Park Krajobrazowy Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy, po stronie słowackiej - Park Narodowy „Połoniny”, a po ukraińskiej - Użański Park Narodowy oraz Nadszański Park Krajobrazowy. Aktualnie powierzchnia Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” wynosi 213 211 ha.

Na najcenniejszych przyrodniczo obszarach chronionych, tworzących tzw. strefę wewnętrzną Rezerwatu, obowiązuje ochrona ścisła, gdzie ochronie podlegają naturalne zasoby i procesy przyrodnicze. Szczególnie cenne są rozległe lasy o charakterze puszczańskim oraz wy-

stępujące na najwyższych szczytach zbiorowiska połoninowe. Ponadto obszar ten jest jedną z najcenniejszych w Europie ostoi zwierząt. Występują tu liczebne populacje dużych ssaków roślinożernych – jelenia szlachetnego i żubra oraz dużych i średnich ssaków drapieżnych: niedźwiedzia, wilka, rysia, żbika i wydry. Dogodne warunki do życia znalazły tu również rzadkie i zagrożone ptaki drapieżne: orzeł przedni, orlik krzykliwy, trzmielojad, sowy: puchacz,

REZERWAT W OBIEKTYWIE

puszczyk uralski, sóweczka, dzięcioły: trójpalczasty, biało brzbiety, czarny. Ptaki wysokogórskie – siwerniak i płochacz halny mają tutaj jedno z najniżej położonych stanowisk w całym łuku Karpat.

Wystawa prezentuje tylko najcenniejsze walory przyrodnicze i kulturowe Rezerwatu. Znajdziemy tu fotografie wybranych roślin i zbiorowisk roślinnych, zwierząt, krajobrazów o różnych porach roku oraz zabytków kultury materialnej. Przetrawanie tego unikalnego świata, gdzie przyroda przeplata się z historią, w dużej mierze zależy od świadomości ekologicznej lokalnych społeczności jak i odwiedzających te góry turystów.

Wystawa została przekazana do Parku Narodowego „Połoniny”, skąd zacznie dalszą „wędrówkę”, aby przybliżyć piękno naszego wspólnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego naszym sąsiadom z południowej granicy. Ułatwi to z pewnością folder, który został wydany do wystawy w trójjęzycznej wersji – polskiej, słowackiej i angielskiej.

Wystawa z folderem została zrealizowana w ramach mikroprojektu pn. Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo i jest współfinansowana przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013.

POLSKO-SŁOWACKIE WARSZTATY

Warsztaty polsko-słowackie w MRB „Karpaty Wschodnie”

W dniach 16–18 października 2013 roku odbyły się warsztaty dla polskich i słowackich nauczycieli, zorganizowane przez Bieszczadzki Park Narodowy i Park Narodowy „Połoniny” ze Słowacji. Wspólne zajęcia odbyły się na terenie obydwu Parków Narodowych, wchodzących w skład Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” i miały na celu przybliżenie uczestnikom wiedzy o zasobach i walorach przyrodniczych MRB „Karpaty Wschodnie”, sposobach ich ochrony ze wskazaniem na walory historyczne i kulturowe oraz wymianę doświadczeń w zakresie realizacji programów ekologicznych i nawiązanie wzajemnej współpracy. Warsztaty rozpoczęły się w Ośrodku N-D BdPN w Ustrzykach Dolnych uroczystym otwarciem wystawy fotograficznej pt.: Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo. Następnie nauczyciele z Polski i Słowacji zapoznali się z programami edukacyjnymi realizowanymi przez Parki Narodowe – Bieszczadzki i „Połoniny” oraz dzielili się własnym doświadczeniem w edukacji szkolnej podczas wieczornych seminariów.

Pamiątkowe zdjęcie przy tablicy informacyjnej o transgranicznych ścieżkach przyrodniczych: „Wetlina – Rabia Skąła – Runina” oraz „Wielka Rawka – Kremenaros – Nowa Sedlica”.

Podczas zajęć mykologicznych na ścieżce przyrodniczej „Wetlina – Rabia Skala – Runina”.

Podczas nocnych obserwacji w Kołoniczym obserwatorium astronomicznym.

POLSKO-SŁOWACKIE WARSZTATY

Całodzienne zajęcia terenowe odbyły się na nowotworzonej transgranicznej ścieżce przyrodniczej „Wetlina – Rabia Skała – Runina”. Wspólnie dyskutowano nad wyznaczeniem przystanków, które zostaną oznakowane w formie słupków z tabliczkami z numerem przystanku, symbolem ścieżki (nadobnica alpejska) i znakiem międzynarodowym ścieżki przyrodniczej oraz logotypami. Do ścieżki transgranicznej prowadzącej z Wetliny (po stronie polskiej) do Runiny (po stronie słowackiej) zostanie opracowany folder w trójjęzycznej wersji – polsko-słowacko-angielskiej.

Minigaleria cerkwi drewnianych z Uic'kiej doliny.

W programie warsztatów znalazły się również zagadnienia dotyczące różnorodności mykologicznej Bieszczadzkiego Parku Narodowego, ponieważ jesień jest najlepszym czasem do obserwacji grzybów w przyrodzie. Rozpoznawanie grzybów nie było łatwe, zwłaszcza że w Bieszczadzkim PN stwierdzono 1304 (dane z 2013 r.) gatunki grzybów wielkoowocnikowych. Okazało się, że podobną liczbę gatunków stwierdzono w Parku Narodowym Połoniny tj. ponad 1200. Przy pomocy mykologa z Pienińskiego PN, mgr Piotra Chachuły udało się odnaleźć kilkadziesiąt gatunków grzybów rosnących na glebie, ściółce i drewnie. Tylko w lasach objętych ochroną, w szczególności rezerwatach ścisłych, można spotkać tak wielką różnorodność grzybów. Związane to jest z sukcesją grzybów na martwym drewnie. Usuwanie martwych kłód ogranicza występowanie grzybów związanych z kolejnymi stadiami rozkładu drewna.

POLSKO-SŁOWACKIE WARSZTATY

Wieczorem uczestnicy warsztatów odwiedzili obserwatorium astronomiczne w Kolonicach, gdzie znajduje się największy na Słowacji teleskop o średnicy głównego zwierciadła 1 m. Bezchmurne niebo sprzyjało obserwacjom i wszyscy mogli obejrzyć z bliska powierzchnię Księżyca.

Zwiedzanie ścieżki „Rusińsko-słowackiego słownika pod gołym niebem”.

Oprócz zagadnień przyrodniczych nauczyciele poznali również najcenniejsze zabytki kulturowe Parku Narodowego „Połoniny”, w tym m.in. cerkiew w miejscowości Ulickie Krive, gdzie znajdują się bardzo cenne ikony z XVI wieku. Odbyło się również spotkanie z wójtem wsi Ulić – Jánem Holinką, który opowiedział o bardzo interesujących inicjatywach zrealizowanych przez mieszkańców Ulic’ia przy współpracy z Parkiem „Połoniny” i Stowarzyszeniem „Ciemiernik”. Warto tu wspomnieć przede wszystkim o minigalerii drewnianych cerkwi pochodzących z Ulickiej doliny oraz ścieżkach edukacyjnych „Kamień Mergancová”, „Rusińsko-słowacki słownik pod gołym niebem” i „Drzwiach do Połonin”. Przechodząc przez symboliczne „Drzwi do Połonin” wchodzimy w świat ogrodów, rzeźb, gier i tablic edukacyjnych. Tak został urządzony wspólnie przez mieszkańców regionu Snina plac rekreacyjno-edukacyjny, który został uroczystie otwarty w październiku br. Ma na celu jednoczyć społeczność ulickiej doliny, popularyzować kulturę i przyrodę regionu, szczególnie wśród najmłodszych mieszkańców, o czym świadczy fragment wiersza 15-letniego T. Sedláčka ze Stakčina na jednej z tablic:

POLSKO-SŁOWACKIE WARSZTATY

*Čo sú krásy? Čo sú divy?
Moria, hory či krajiny?
Časť územia blízko Sniny,
známe menom Poloniny.*

Trzydniowe warsztaty zakończyły się w Dyrekcji Parku Narodowego „Połoniny” na Słowacji i pokazały, że wspólne zainteresowania i pasje łączą, mimo granic i różnic językowych. Organizatorzy mają nadzieję, że w przyszłości będą kontynuowane działania o podobnym charakterze, co będzie sprzyjać wzajemnemu poznaniu i współpracy.

Warsztaty były współfinansowane przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013.

Wspólne zajęcia zbliżyły uczestników, a nawiązane znajomości dają nadzieję na rozwój współpracy w przyszłości.

Szkolenie polsko-słowackie

W dniach 24-25 października odbyło się drugie w tym roku szkolenie dla pracowników Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Narodowego „Połoniny”. Szkolenie dotyczyło zagadnień przyrodniczych i kulturowych, a w szczególności różnorodności mykologicznej, ochrony lasów i historii Bieszczadów. Dlatego w programie zaplanowano zwiedzanie Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku (skansen) oraz zajęcia terenowe na ścieżce historyczno-przyrodniczej „W dolinie górnego Sanu”. Podczas zajęć terenowych uczestnicy zapoznali się z historią zasiedlania doliny Sanu i wpływu na przyrodę. Dyskutowano nad sposobami udostępniania miejsc kulturowych do zwiedzania i edukacji oraz zagospodarowania turystycznej ścieżki. Uczestnicy odwiedzili cerkwisko w Siankach, gdzie w ramach mikroprojektu wykonywana jest konserwacja i zabezpieczane są mury kaplicy grobowej Stroińskich oraz ruiny dworu Stroińskich, gdzie została odsłonięta podmurówka i zabezpieczono dwie studnie. O historii tych miejsc i dawnym wyglądzie obiektów można dowiedzieć się z tablic informacyjnych, które umieszczone są na ścieżce.

POLSKO-SŁOWACKIE SZKOLENIE

POLSKO-SŁOWACKIE SZKOLENIE

W czasie szkolenia odbyły się praktyczne zajęcia dotyczące rozpoznawania grzybów. Jesień jest bowiem najlepszym czasem do zapoznania się z ich różnorodnością i znaczeniem w przyrodzie. Przy pomocy mykologa z Pienińskiego PN, mgr. Piotra Chachuły udało się odnaleźć kilkadziesiąt gatunków grzybów rosnących na glebie, ściółce i drewnie.

O ochronie lasów w Bieszczadzkim Parku Narodowym opowiadał dr Stanisław Kucharzyk. Powołał się na źródła historyczne, które wskazują na występowanie naturalnego dolnoregłowego boru na terenie Sianek. Występują tu także świerczyny nasadzone po wysiedleniu dawnych mieszkańców w 1946 r. Teren ten został włączony do Parku w 1991 r. i znajduje się w strefie ochrony czynnej.

Szkolenie umożliwiło wymianę doświadczeń i wzbogacenie wiedzy z zakresu ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego. Nikomu nie przeszkadzał brak znajomości języka słowackiego czy polskiego we wzajemnym rozumieniu się, co potwierdza, że wspólne zainteresowania potrafią łączyć ludzi różnych narodowości. Szkolenie stanowiło jedno z działań projektu dofinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska–Republika Słowacka 2007–2013.

WARSZTATY DLA PRZEWODNIKÓW

Rola rezerwatów ścisłych w ochronie dużych ssaków – warsztaty dla przewodników

W sobotę, 26 października br., odbyło się spotkanie w formie warsztatów terenowych dla osób związanych z turystyką na terenach chronionych, w tym BdPN. W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele oddziałów PTTK i kół przewodnickich (Rzeszów, Tarnobrzeg, Krosno, Sanok, Przemyśl, Ustrzyki Dolne), stowarzyszeń i innych instytucji z terenu województwa podkarpackiego oraz przewodnicy nie zrzeszeni.

WARSZTATY DLA PRZEWODNIKÓW

Spotkanie rozpoczęło się w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym w Ustrzykach Dolnych od zwiedzania wystawy fotograficznej pt. Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo. Następnym etapem spotkania było zwiedzanie dawnej cerkwi, a obecnie kościoła w Chmielcu. Ks. Piotr Bartnik, przewodnik beskidzki, zapoznał obecnych z historią obiektu i wyposażeniem wnętrza.

Zajęcia terenowe odbyły się na powierzchniach badawczych w obwodzie ochronnym Suche Rzeki. Uczestnicy warsztatów zapoznali się z metodami badań dużej fauny puszczańskiej. Rozpoznawali tropy, odchody (po wyglądzie i zapachu), ślady żerowania i miejsca odpoczynku wilków, niedźwiedzi, żubrów, jeleni i saren. Zajęcia te poprowadził pracownik BdPN dr Bartosz Pirga. Spotkanie w formie warsztatów terenowych było kontynuacją przeprowadzonych w marcu wykładów na temat ochrony fauny w BdPN. Przeprowadzone zajęcia uzmysłowiły uczestnikom jak wielkich obszarów potrzeba do kompleksowej ochrony dużych ssaków. Park o obecnych granicach nie obejmuje miejsc zimowej koncentracji dużych zwierząt.

Jesień jest najlepszym czasem do zapoznania się z różnorodnością i znaczeniem grzybów w przyrodzie. Rozpoznawanie grzybów nie było łatwe, zwłaszcza, że w Parku stwierdzono 1304 gatunki grzybów wielkoowocnikowych. Jednak przy pomocy mykologa z Pienińskiego PN, mgr. Piotra Chachuły udało się odnaleźć kilkadziesiąt gatunków grzybów rosnących na

WARSZTATY DLA PRZEWODNIKÓW

glebie, ściółce i drewnie, a także jeden prawdopodobnie nowy gatunek dla mykobioty Parku. Tylko w lasach objętych ochroną, w szczególności rezerwach ścisłych, można spotkać tak wielką różnorodność grzybów. Związane to jest z sukcesją grzybów na martwym drewnie. Usuwanie martwych kłód ogranicza występowanie grzybów związanych z kolejnymi stadiami rozkładu drewna. Przy okazji poszukiwania grzybów nadrzewnych udało się odnaleźć nowe stanowisko bezlistu okrywowego – rzadkiego, niewielkiego mchu, chronionego na mocy Konwencji Berneńskiej i Dyrektywy Siedliskowej w ramach Natura 2000.

W Terenowej Stacji Edukacji Ekologicznej w Suchych Rzekach odbyła się dyskusja na temat udostępniania Parku do zwiedzania i edukacji ekologicznej. Dyskusja dotyczyła infrastruktury turystycznej w BdPN, tematyki i kosztów szkoleń przewodnickich, opłat za wstęp do Parku, dostępności parkingów w Parku w okresie zimowym, problemów z magazynowaniem śmieci czy możliwości umieszczenia panoram widokowych na najbardziej uczęszczanych szczytach np. Tarnicy. Uczestnicy wyrazili obawę o los przyrody i krajobrazu w otoczeniu drogi prowadzącej do Przełęczy Beskid w przypadku budowy przejścia granicznego. Pojawiły się głosy, że dużo lepszym rozwiązaniem byłaby budowa przejścia w Żurawinie, które znacząco skróciłoby drogę na Zakarpacie bez drastycznej ingerencji w obszary o najwyższej randze ochronnej w Polsce. Zaproponowano by Park zajął konkretne, negatywne

WARSZTATY DLA PRZEWODNIKÓW

fol. Monika Kowalczyk

stanowisko w sprawie drogi krzyżowej na Tarnicę, ze względu na duże zniszczenia otoczenia szlaku turystycznego. Przedstawione podczas spotkania propozycje, uwagi i sugestie będą rozważone przez Park pod kątem jak najmniejszej ingerencji w przyrodę i procesy w niej zachodzące.

Uczestnicy złożyli podziękowania i słowa uznania za zorganizowanie spotkania: dobre przygotowanie, interesującą tematykę i profesjonalne prowadzenie. Prezes Koła Przewodników przy Oddziale PTTK w Sanoku Artur Kowalczyk przekazał Dyrekcji Parku list gratulacyjny z okazji 40-lecia Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Spotkanie stanowiło IV etap akcji edukacyjno-informacyjnej z okazji Jubileuszu 40-lecia BdPN pn. „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkiem Parku Narodowym” dofinansowanej ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Uczestnicy otrzymali wydawnictwa BdPN, materiały szkoleniowe wydane metodą małej poligrafii oraz gadżety promujące akcję: „smycze” i koszulki z nadrukiem „40 lat ochrony przyrody w Bieszczadzkiem Parku Narodowym”. Uczestnicy warsztatów wyrazili potrzebę kontynuowania takich spotkań, np. w ramach szkoleń na licencję Parku.

EDUKACJA GIMNAZJALISTÓW

Konkurs „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów”

Od 22 lat Bieszczadzki Park Narodowy organizuje konkurs, będący podsumowaniem programu edukacyjnego dla gimnazjalistów „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów”. Od prawie 10 lat bezkonkurencyjni w tym konkursie są uczniowie z Tarnawy Dolnej, którzy wygrywają lub zajmują czołowe miejsca. Nie inaczej było w ostatniej edycji.

W tym roku do programu edukacyjnego „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów” zgłosiło się 10 gimnazjów z powiatów bieszczadzkiego, leskiego i sanockiego. Ogółem uczestniczyło w nim 194 gimnazjalistów. Brali oni dwukrotnie udział w zajęciach kameralnych w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN w Ustrzykach Dolnych oraz w zajęciach praktycznych prowadzonych na ścieżkach dydaktycznych w oparciu o Terenową Stację Edukacji Ekologicznej w Suchych Rzekach.

Zgodnie z tradycją finał konkursu odbył się w Ustrzyckim Domu Kultury. O laury zwycięstwa 3 grudnia rywalizowały trzy drużyny z gimnazjów w Tarnawie Dolnej, Lutowiskach i Zagórzcu oraz piątka gimnazjalistów, biorąca udział w konkursie indywidualnym. Wszyscy dostali się do finału konkursu w wyniku eliminacji pisemnych, które odbyły się pod koniec listopada w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN w Ustrzykach Dolnych.

EDUKACJA GIMNAZJALISTÓW

Odpowiedzi na pytania, które często wymagały obszernego omówienia problemu czy też interpretacji zjawisk przyrodniczych wykazały, że uczestnicy programu dysponują wiedzą daleko wykraczającą poza ramy programów szkolnych i są efektem mozolnej pracy podczas zajęć organizowanych przez pracowników naukowych i dydaktycznych BdPN.

Suma punktów uzyskanych podczas rozwiązywania pisemnych testów oraz odpowiedzi ustnych zdecydowała o kolejności poszczególnych drużyn i uczniów startujących w konkurencji indywidualnej. Kolejny raz najlepsi w tej rywalizacji okazali się gimnazjaliści z Tarnawy Dolnej (Klaudia Tkacz, Mateusz Nabywaniec, Imane Sghir, opiekunka Renata Kaczmarska), wygrywając konkurs drużynowy przed swoimi kolegami z Zagórza (Mateusz Witowicz, Daniel Kozdraś, Dawid Kita, opiekunka Krystyna Witowicz) i Lutowisk (Maciej Skuza, Barbara Tkacz, Wojciech Pełdiak, opiekunki Małgorzata Tkacz oraz Beata Krukowska). Reprezentanci tych szkół okazali się również najlepsi indywidualnie. Konkurs wygrała Klaudia Tkacz przed Mateuszem Nabywańcem (oboje z Tarnawy). Trzecie miejsce zajęła Ewelina Iwanicka z ZSP nr 1 w Ustrzykach Dolnych. Kolejne lokaty przypadły Mateuszowi Witowiczowi z Zagórza i Imane Sghir z Tarnawy Dolnej. Oprawą artystyczną finału były występy uczniów z gimnazjum w Zagórzu i Tarnawie Dolnej. W ich wykonaniu posłuchać można było piosenek i wierszy oraz obejrzeć występ zespołu tańca nowoczesnego.

Finałiści otrzymali cenne nagrody rzeczowe. Szkoły, których drużyny uczestniczyły w finale, wzbogaciły się o ekrany do projekcji, a wszyscy finaliści otrzymali wysokiej klasy lornetki. Dodatkowo każdy otrzymał zestaw wydawnictw BdPN, w tym kalendarz BdPN na 2014 r. oraz wydawnictwa albumowe o tematyce przyrodniczej. Fundatorami nagród były Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie oraz Bieszczadzki Park Narodowy.

PARK W OBIEKTYWIE

IV Ogólnopolski Konkurs dla Młodych Fotografów Przyrody – „Różnorodność biologiczna i krajobrazowa Bieszczadzkiego Parku Narodowego i otuliny”

W Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN w Ustrzykach Dolnych 6 grudnia otwarto wystawę fotograficzną, będącą zwieńczeniem konkursu dla młodych fotografów „Różnorodność biologiczna i krajobrazowa Bieszczadzkiego Parku Narodowego i otuliny”. W wernisżu wystawy uczestniczyli laureaci konkursu, jego organizatorzy i jurorzy oraz miłośnicy fotografii przyrodniczej.

**IV OGÓLNOPOLSKI KONKURS
DLA MŁODYCH FOTOGRAFÓW**

**RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA I KRAJOBRAZOWA
BIESZCZADZKIEGO PARKU NARODOWEGO I OTULINY**

Organizator: Bieszczadzki Park Narodowy
Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny BdPN, ul. Bełska 7, 38-700 Ustrzyki Dolne

KONKURS
Regulamin konkursu **fotograficzny**
oraz karta zgłoszenia na stronie **Termin nadsyłania prac**
www.bdpn.pl **do 20 października 2013r.**

ATRAKCYJNE NAGRODY
oraz udział najlepszych prac
w wystawie i wydawnictwie pokonkursowym

Patronat Honorowy: Minister Edukacji Narodowej, Urząd Marszałkowski Województwa Bieszczadzkiego, Patronat Artystyczny: Związek Polskich Fotografów Przyrody, Patronat Medialny: FOTO, TVP Rzeszów, Organizacja i Realizacja: Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny BdPN

MINISTER EDUKACJI NARODOWEJ, MINISTERSTWO ŚRODOWISKA, FOTO, TVP RZESZÓW

Bieszczadzki Park Narodowy w tym roku ogłosił ów konkurs już po raz czwarty. Wpłynęły 272 prace z całej Polski.

Jury konkursu (Grzegorz Leśniewski – Okręg Mazowiecki ZPFP – przewodniczący, Paweł Marczakowski – kierownik działu ds. nauki i edukacji w Roztoczańskim Parku Narodowym, Okręg Roztoczański-Podkarpacki ZPFP, Tomasz Winnicki – zastępca dyrektora Bieszczadzkiego Parku Narodowego, fotograf przyrody; Cezary Ćwikowski – specjalista ds. edukacji ekologicznej w BdPN, fotograf przyrody) oceniło prace, przyznając nagrody i wyróżnienia.

PARK W OBIEKTYWIE

Szadź - B. Kusiak

„Niebieski kwiatek” - M. Biegaj

„Jarzębina” - W. Grochowianka

W najmłodszej kategorii – 13-15 lat – pierwsze miejsce przyznano Bartoszowi Kusiakowi (Łukowe) za pracę „Szadź”, drugie Michałowi Biegajowi (Wrocław) za pracę „Niebieski kwiatek”, a trzecie Weronice Grochowiance (Zagórz) za serię zdjęć pt.: „Jarzębina”, „Jesienne kolory”, „Tam być”.

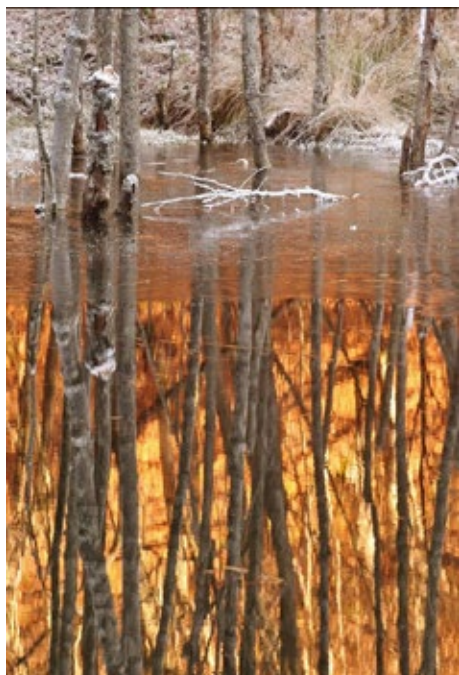

PARK W OBIEKTYWIE

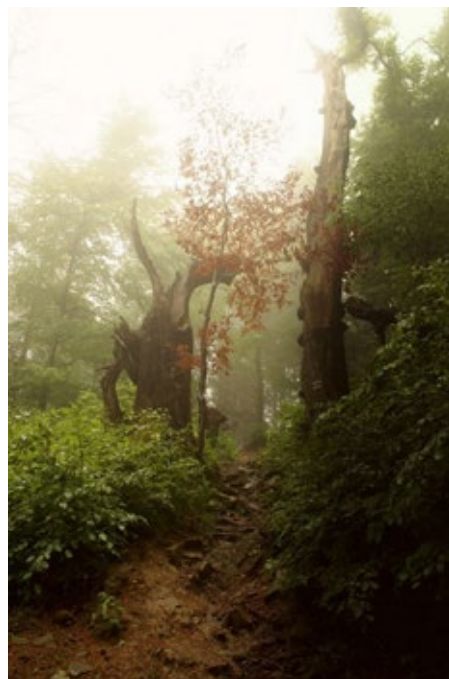
Kategorię 16-19 lat wygrał Mateusz Pesiak (Wrocław) za serię zdjęć pt.: „W zimowym królestwie”, „Starcie dzięciołów”, „Powietrzna sprzeczka” przed Tomaszem Kierkowiczem (Polemia) za pracę pt.: „ Na bieszczadzkim szlaku” i Karoliną Hołotą (Kielce) za zestaw zdjęć pt.: „Mroczne Bieszczady”.

Powietrzna sprzeczka - M. Pesiak

*Na bieszczadzkim szlaku -
T. Kierkowicz*

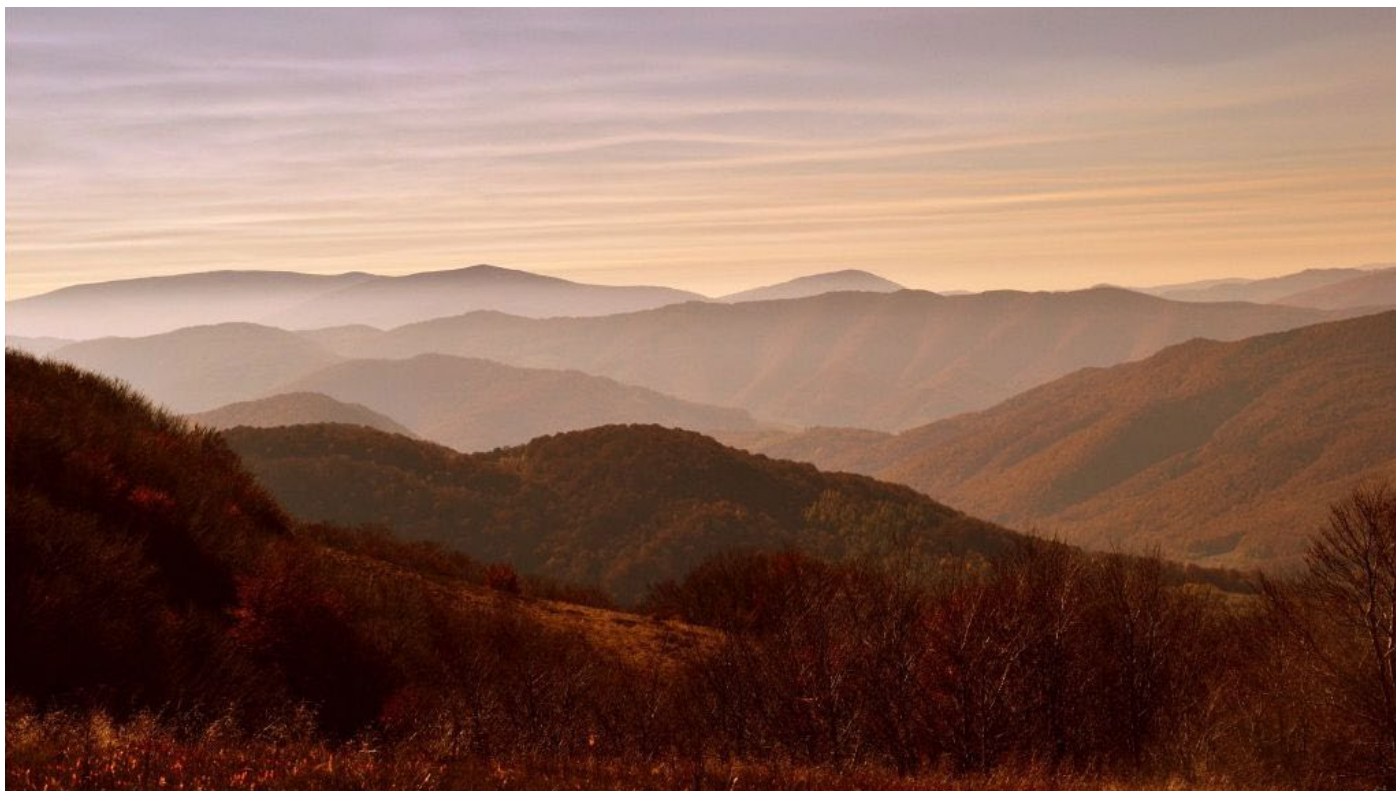

Mroczne Bieszczady - K. Hołota

PARK W OBIEKTYWIE

Połonina - barwy jesieni - M. Stapińska

Wśród najstarszych uczestników konkursu – 20-25 lat – jury pierwsze miejsce przyznało Martynie Stapińskiej (Targowiska) za pracę pt.: „Połonina – barwy jesieni”, drugie Miłoszowi Kunie (Sanok) za pracę pt.: „Widok z Tarnicy”, a trzecie Krzysztofowi Koczera (Sanok) za pracę pt.: „Zimowy klasyk”.

Widok z Tarnicy - M. Kuna

Zimowy klasyk - K. Koczera

Wyróżnienia we wszystkich kategoriach otrzymali: Maciej Zajdel z Iwonicza, Bartosz Kusiak z Łukowego, Tomasz Kierkowicz z Połomii, Filip Wrona z Czaszyna, Mirosław Kaźmierczak z Zahutynia oraz Andrzej Prajsnar z Jabłonicy Polskiej. Ponadto jurorzy wybrali dodatkowo prace na wystawę pokonkursową (łącznie 55 zdjęć).

PARK W OBIEKTYWIE

Oceniając prace oraz motywując wybór tych najlepszych, przewodniczący jury Grzegorz Leśniewski powiedział – *Komisja oceniała nie tylko walory techniczne fotografii. Czasami ważniejszy od doskonałości technicznej jest przekaz. Doceniliśmy te prace, które – naszym zdaniem – wykonywane były z udziałem emocji. W fotografii przyrodniczej bardzo ważne jest, aby zdjęcie nie było tylko rejestracją rzeczywistości, ale by pokazywało coś więcej.*

Podczas wernisażu laureaci konkursu odebrali nagrody.

Laureaci konkursu otrzymali cenne nagrody rzeczowe: statywy fotograficzne z głowicami, plecaki fotograficzne oraz książki o tematyce przyrodniczej – ufundowane przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie oraz Bieszczadzki Park Narodowy, natomiast Foto Kurier ufundował trzy roczne prenumeraty dla zwycięzców w poszczególnych grupach. Każdy z uczestników konkursu otrzymał pamiątkowy dyplom i katalog wystawy.

Konkurs objęty był patronatem honorowym Minister Edukacji Narodowej i Głównego Konserwatora Przyrody Janusza Zaleskiego oraz patronatem artystycznym Związku Polskich Fotografów Przyrody. Patronat medialny sprawowały: czasopismo fotograficzne Foto-Kurier, Telewizja Polska Oddział w Rzeszowie oraz dwutygodnik regionalny „Gazeta Bieszczadzka”.

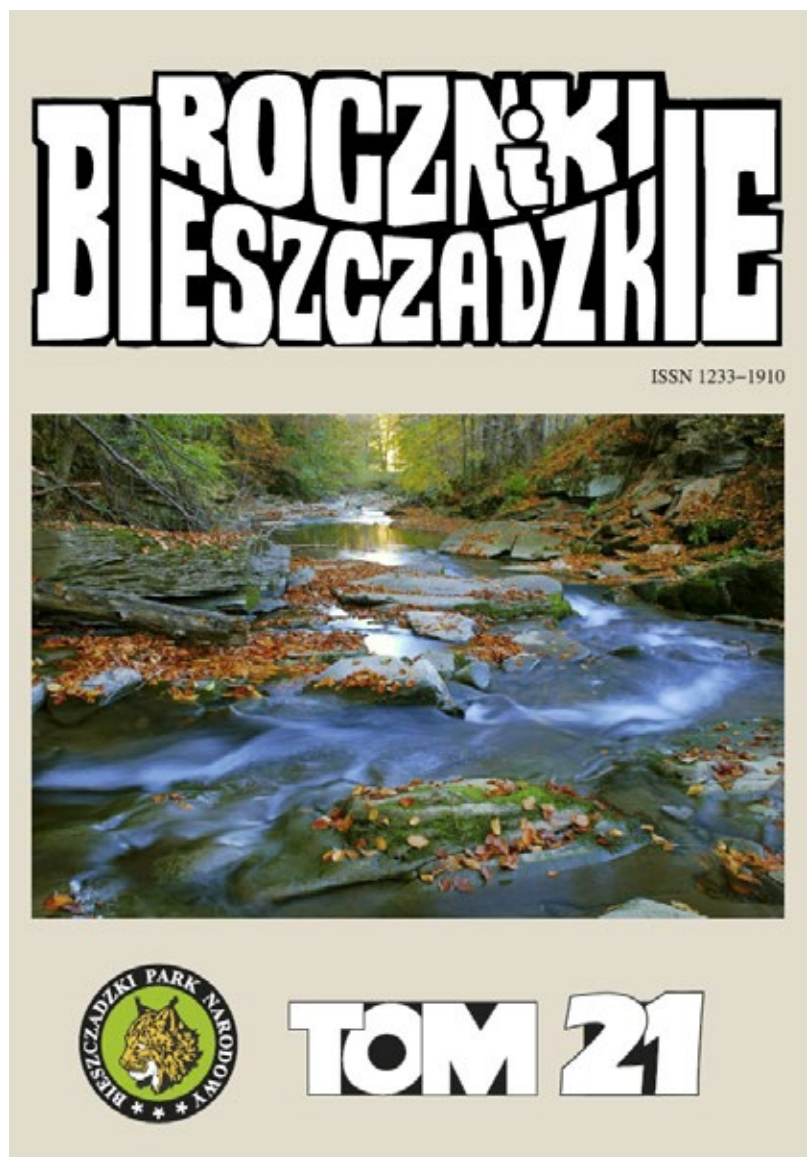

Nowe wydawnictwa i materiały promocyjne Bieszczadzkiego Parku Narodowego

W roku 2013 opracowano i wydano:

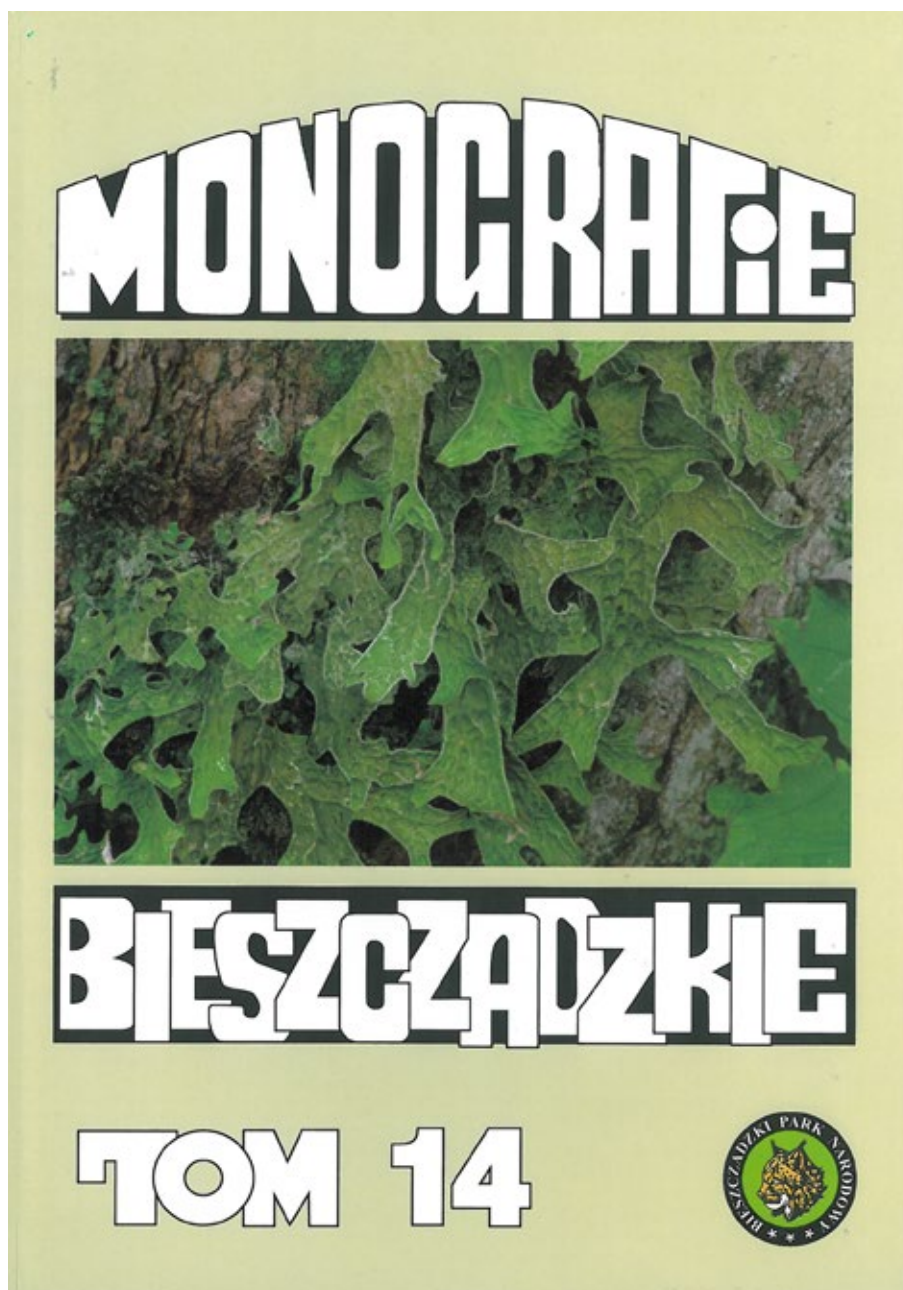
- Roczniki Bieszczadzkie tom XXI, nakład 600 egz.
- Monografie Bieszczadzkie tom XIV, nakład 350 egz.
- Kalendarz Przyrodniczy na rok 2014, nakład 1500 egz.
- Katalog do wystawy fotograficznej „Różnorodność biologiczna i krajobrazowa BdPN i otuliny”, nakład 300 egz.
- Katalog do wystawy fotograficznej MRB ”KW”, nakład 500 egz.
- Foldery do transgranicznych ścieżek przyrodniczych: Wielka Rawka–Kremenaros–Nova Sedlica oraz Wetlina–Rabia Skała–Runina (2x 500 egz.)
- Koszulki bawełniane z nadrukiem „40 lat ochrony przyrody w BdPN”, 500 sztuk
- materiały promocyjne (kubki, plakat).

We wrześniu br. ukazał się kolejny **XXI tom periodyku – Roczniki Bieszczadzkie**, gdzie publikowane są materiały z jesiennej konferencji Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Część artykułów powstała na bazie referatów wygłoszonych podczas konferencji, pozostałe to najczęściej wyniki badań i monitoringów prowadzonych w obrębie MRB „Karpaty Wschodnie” lub na sąsiadujących obszarach. Wydawnictwo to jest szeroko rozpowszechniane wśród naukowców współpracujących z Parkiem, studentów, nauczycieli, przewodników turystycznych, przekazywane jest również do bibliotek w kraju i za granicą. Artykuły są również dostępne na stronie internetowej / www.bdpn.pl/. Roczniki zostały dofinansowane ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

Po kilkunastu latach przerwy wydano kolejny **XIV tom z serii Monografie Bieszczadzkie**. Zapoczątkowano ją w roku 1997, a pozostałe tomy ukazały się do roku 2001. Najnowszy tom wydano we współpracy z Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie. Autorem Monografii pt.: „Porosty Bieszczadzkiego Parku Narodowego – stan obecny i przekształcenia w ostatnim półwieczu” jest dr Robert Kościelniak – pracownik UP w Krakowie, od ponad 20 lat współpracujący z Parkiem. Monografia składa się z dwóch części – w pierwszej przedstawiono charakterystykę lichenobioty Bieszczadzkiego Parku Narodowego, jej zasoby i uwarunkowania ekologiczne, stan zachowania i przekształcenia na przestrzeni 50 lat, ze wskazaniem na zagrożenia i problemy ochrony. Druga część opracowania obej-

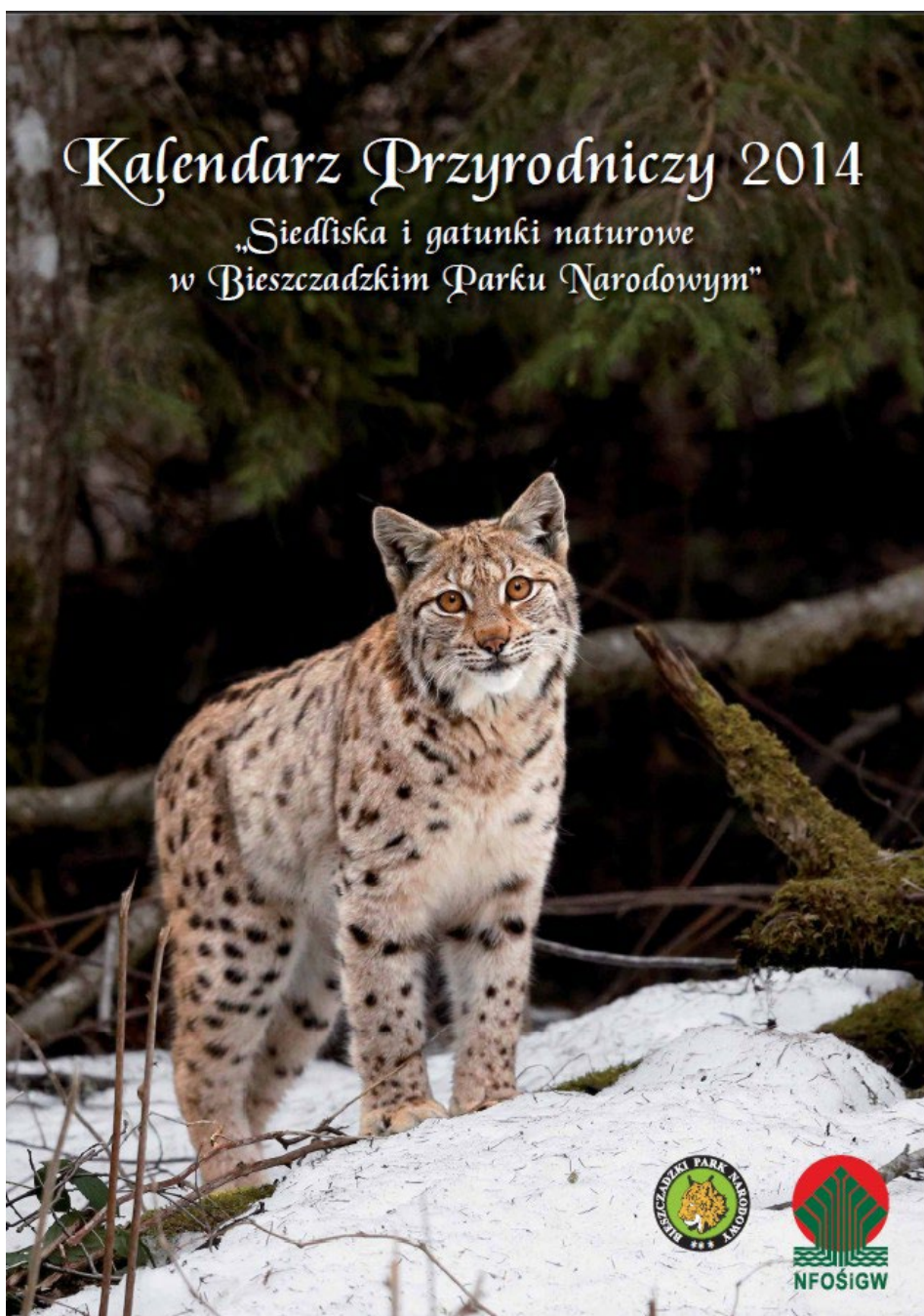

muje atlas rozmieszczenia każdego gatunku na terenie Parku, z uwzględnieniem aspektu siedliskowego i wysokościowego oraz informację o stanowiskach historycznych. Przeprowadzone badania lichenologiczne potwierdziły bardzo wysokie walory przyrodnicze Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Lista 541 znanych stąd gatunków porostów stanowi około 33% lichenobioty Polski i 85% Bieszczadów. BdPN jest drugim, pod względem liczby znanych porostów, wśród karpaccich parków o udokumentowanej biocie. Z terenu Parku wyginęło tylko ok. 10% gatunków podawanych z tego obszaru w połowie ubiegłego wieku, a wiele wrażliwych gatunków znacznie zwiększyło swoją liczebność. Bogata różnorodność gatunkowa porostów w BdPN dowodzi skuteczności długoterminowej ochrony przyrody na dużych obszarach, a działania ochronne i edukacyjne prowadzone przez Park dają szansę na jej zachowanie.

Od wielu lat BdPN wydaje wielkoformatowy ścienny **Kalendarz Przyrodniczy**. Taka forma wydawnictwa jest niezwykle atrakcyjna, pozwala dotrzeć do szerokiego grona odbiorców w różnym wieku. Tytuł kalendarza na rok 2014 brzmi: „Siedliska i gatunki naturalne w Bieszczadzkim Parku Narodowym”. Piękne kolorowe fotografie przedstawiają cenne walory przyrodnicze i kulturowe Parku. Krótkie informacje zawierają opisy najcenniejszych gatunków naturalnych i siedlisk przyrodniczych z obszaru Bieszczadzkiego PN wchodzącego w skład sieci Natura 2000 w kategorii specjalnych obszarów ochrony siedlisk i obszarów specjalnej ochrony ptaków, jak również informacje o turystyce na terenach chronionych, infrastrukturze turystycznej, miejscach i zjawiskach wartych obejrzenia. Druga strona kalendarza zawiera krótką informację o

Bieszczadzkim Parku Narodowym jako obszarze wchodzącym w skład europejskiej sieci Natura 2000 oraz międzynarodowej sieci Rezerwatów Biosfery. Kalendarz rozdawany jest bezpłatnie uczestnikom działań edukacyjnych w ramach programu i kampanii informacyjno-edukacyjnej oraz placówkom oświatowym z obszaru Natura 2000 i innym instytucjom współpracującym z Parkiem, w tym szczególnie instytucjom i organizacjom związanym z ochroną przyrody i środowiska, organizacjom społecznym, ośrodkom informacji turystycznej, przewodnikom PTTK, parkom narodowym, krajobrazowym, nadleśnictwom w regionie. Wydawnictwo zostało sfinansowane przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie.

WYDAWNICTWA I MATERIAŁY PROMOCYJNE

Już po raz czwarty BdPN zorganizował konkurs fotograficzny dla młodych fotografów przyrody pt.: „Różnorodność biologiczna i krajobrazowa BdPN i otuliny”. Głównym jego celem jest zainteresowanie młodych ludzi poznaniem przyrody Bieszczadzkiego Parku Narodowego i otuliny, uwrażliwienie na jej piękno, zagrożenia i konieczność ochrony oraz upowszechnianie i popularyzacja fotografii jako dziedziny sztuki. Na konkurs napłynęły 272 fotografie.

Jury Konkursu przyznało po 3 główne nagrody w trzech kategoriach wiekowych oraz 6 wyróżnień. Wystawa pokonkursowa w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN w Ustrzykach Dolnych prezentuje nagrodzone prace oraz inne najpiękniejsze fotografie, wybrane przez Jurorów, łącznie 55 sztuk. Zdjęcia te zawiera również wydany specjalnie do wystawy **Katalog** dofinansowany ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

WYDAWNICTWA I MATERIAŁY PROMOCYJNE

Podczas październikowej konferencji Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” nastąpiło uroczyste otwarcie wystawy fotograficznej pt.: „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo”. Składa się ona z kilkudziesięciu fotografii pokazujących piękno karpackiej przyrody oraz sceny z życia jego mieszkańców. Wystawa prezentuje tylko najcenniejsze walory przyrodnicze i kulturowe Rezerwatu. Znajdziemy tu fotografie wybranych roślin i zbiorowisk roślinnych, zwierząt, krajobrazów o różnych porach roku oraz zabytków kultury materialnej. Przetwanie tego unikalnego świata, gdzie przyroda przeplata się z historią, w dużej mierze zależy od świadomości ekologicznej lokalnych społeczności jak i odwiedzających te góry turystów.

Do wystawy wydano **Katalog** prezentujący wszystkie zdjęcia, bezpłatnie przekazywany zwiedzającym. Został on dofinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013.

W bieżącym roku wytyczono w Parku dwie kolejne ścieżki przyrodnicze. Powstały one w paśmie granicznym. Pierwsza ścieżka wiedzie z Wielkiej Rawki poprzez Kremenaros, gdzie stykają się granice trzech sąsiadujących państw, do Novej Sedlicy – miejscowości po stronie słowackiej. Druga ścieżka rozpoczyna się w okolicy Wetliny – na Jaworniku, prowadzi nas na Rabią Skalę, a dalej poprzez Dziurkowiec do słowackiej wsi Runina. Na przełomie lata i jesieni wytyczono w terenie po około 40 przystanków (na każdej ścieżce), które następnie oznakowano słupkami z tabliczkami – analogicznie jak pozostałe ścieżki na terenie Parku. Ścieżki powstały dzięki efektywnej współpracy i pomocy ze strony pracowników słowackiego Parku Narodowego Połoniny. Aktualnie opracowywane są trójjęzyczne **foldery do tych ścieżek**, zawierające krótkie opisy, mapki, tytuły przystanków oraz kilka fotografii. Są one finansowane przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013. W przyszłości planuje się wydanie obszerniejszych przewodników do ścieżek w formie książeczek.

Uczestnikom działań edukacyjnych, programów i konkursów, oprócz wyżej wymienionych wydawnictw, rozdawane są również bawełniane **koszulki** z nadrukiem „40 lat ochrony przyrody w BdPN” informujące o obchodzonym w roku 2013 jubileuszu czterdziestolecia funkcjonowania Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Zostały one sfinansowane ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

Nadruk na koszulce

WYDAWNICTWA I MATERIAŁY PROMOCYJNE

Uczestnicy działań edukacyjnych otrzymują też drobne materiały promocyjne wykonane w ramach projektu pn.: Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – nasze wspólne dziedzictwo. W ramach projektu zostały wykonane plakaty, torby płócienne oraz kubki termiczne z nadrukiem niedźwiadków, rysi i wilków. Promocja poprzez różnego rodzaju materiały rozdawane bezpłatnie uczestnikom działań po polskiej i słowackiej stronie granicy przyczyni się do popularyzacji i pogłębiania wiedzy ekologicznej o zasobach przyrodniczych MRB „Karpaty Wschodnie”, a także wpłynie na aktywność i integrację lokalnej społeczności i likwidację barier językowo-kulturowych. Materiały zostały wykonane w ramach projektu współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013.

Międzynarodowy Rezerwat Biosfery
Karpaty Wschodnie
nasze wspólne dziedzictwo

Rezerwat został powołany przez UNESCO w 1992 roku. Początkowo obejmował przygraniczne obszary chronione Polski i Słowacji, a od 1998 r. również Ukrainy. Jego obszar tworzą:

- po stronie polskiej – Bieszczadzki Park Narodowy oraz Parki Krajobrazowe Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetliński
- po słowackiej – Park Narodowy „Połoniny” i Chroniony Krajobrazowy Obszar „Vychodne Karpaty”
- po ukraińskiej – Użański Park Narodowy i Nadszański Park Krajobrazowy.

Aktualnie powierzchnia Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” wynosi 213 211 ha.

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu Karpackiego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013

Plakat.

MRB „Karpaty Wschodnie” -
nasze wspólne dziedzictwo

Nadruk na torbie płóciennej.

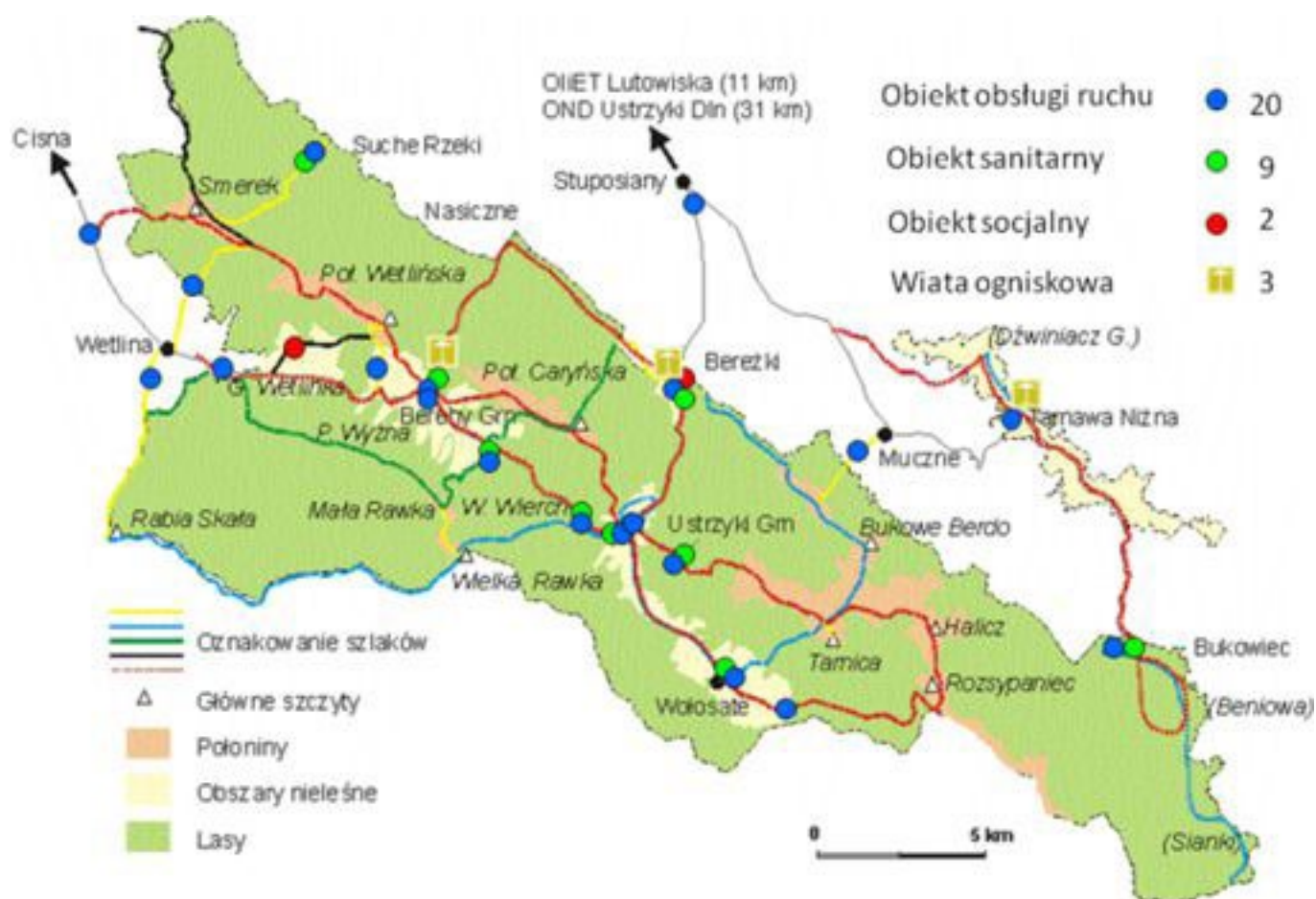

NOWA INFRASTRUKTURA DREWNIANA

Obiekty małej infrastruktury drewnianej w Bieszczadzkiem Parku Narodowym

W latach 2009–2013 Bieszczadzki Park Narodowy realizował projekt POIS.05.01.00-00-161/09 "Budowa obiektów małej infrastruktury drewnianej w Bieszczadzkiem Parku Narodowym", który finansowany był przez Unię Europejską (w 85%) i Budżet Państwa (15%), o wartości 2 mln 714 tys. PLN. W ramach programu budowy obiektów służących osobom zwiedzającym park powstało:

- 20 obiektów obsługi ruchu turystycznego,
- 7 małych obiektów sanitarnych na parkingach i wejściach na szlaki,
- 2 duże obiekty sanitarne na parkingach,
- 2 duże obiekty socjalne z prysznicami na polach namiotowych.

Lokalizacja obiektów wykonanych w ramach projektu.

Wszystkie wykonane obiekty (34 szt.) służą bezpośrednio zwiedzającym Park i celom związanym z ochroną zasobów przyrodniczych, udostępnianiem do zwiedzania i edukacją ekologiczną.

NOWA INFRASTRUKTURA DREWNIANA

Obiekt obsługi ruchu turystycznego.

Mały obiekt sanitarny.

NOWA INFRASTRUKTURA DREWNIANA

Głównym celem strategicznym projektu było ograniczenie oddziaływania zwiedzających na otoczenie przyrodnicze szlaków pieszych w obszarze Bieszczadzkiego Parku Narodowego (o pow. ponad 29 200 ha).

Zrealizowano takie cele jak:

1. Poprawa sytuacji sanitarnej na szlakach turystycznych w związku z budową projektowanych obiektów.
2. Poprawa świadczenia przez Bieszczadzki Park Narodowy informacji turystycznej, wpływającej na ograniczenie skutków oddziaływania turystyki masowej.
3. Poprawa wizerunku Parku w obszarze udostępniania do zwiedzania.
4. Ograniczenie skutków zagrożenia pożarowego, związane z niekontrolowanym rozpalaniem ognisk w czasie trwania sezonu turystycznego.

Duży obiekt sanitarny.

Przez punkty obsługi ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku Narodowym w roku 2013 przewinęło się łącznie ponad 332 tysiące osób. Była to druga pod względem wielkości liczba na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Miesiącem o największej liczbie zwiedzających BdPN był sierpień. Na piesze szlaki turystyczne i ścieżki przyrodnicze weszło 99,7 tys. osób. Kolejnym miesiącem był lipiec – 68,3 tys. zwiedzających.

BdPN liczy, iż oddziaływanie na chronione ekosystemy tak dużej liczby zwiedzających, zostanie zminimalizowane dzięki nowej infrastrukturze. Projekt realizowany był w niezwykle trudnych warunkach inwestycyjnych. Dyrekcja BdPN składa podziękowania wszystkim, którzy przyczynili się do jego realizacji.

Projekt, jako jeden z pięciu, był nominowany w konkursie na Unijną Perłę Podkarpacia, Edycja Pierwsza 2012, w kategorii „Perła wśród projektów dot. ochrony środowiska, społeczeństwa informacyjnego i rewitalizacji”.

Bukowe lasy pierwotne Karpat Wschodnich na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO

Od 28 lutego 2007 roku pozostałości lasów o charakterze pierwotnym w słowackiej i ukraińskiej części Bieszczadów zostały wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wpis w 2011 roku został rozszerzony i obecnie figuruje pod nazwą: „Pierwotne lasy bukowe Karpat i stare lasy bukowe Niemiec” obejmując: 6 rezerwatów na Ukrainie, 4 rezerваты na Słowacji i 5 obiektów w Niemczech. Z tej listy na terenie Parku Narodowego Połoniny wpisem objęte są trzy rezerваты: Rożok (67,13 ha), Havešová (171,32 ha) i Stužica (761,43 ha, przy czym wpisem objęto większy obszar również poza rezerwatem o łącznej powierzchni 2950 ha). Na terenie Użańskiego Parku Narodowego na liście znalazł się ukraiński rezerwat Stużycia (2532 ha).

Miejsca wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa stanowią wspólne dobro ludzkości. Wyróżnia je „najwyższa powszechna wartość” w rozumieniu Konwencji UNESCO z 1972 r. dotyczącej Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego. Obecnie na Liście znajduje się 981 obiektów z całego Świata - 193 przyrodnicze, 759 kulturowych i 29 przyrodniczo-kulturowych. Na liście jest też 14 obiektów z Polski, w tym tylko jeden przyrodniczy - Puszcza Białowieska. Z województwa podkarpackiego do obiektów Światowego Dziedzictwa zaliczono 4 cerkwie i 2 kościoły.

W ramach wpisu z 2013 roku o nazwie „Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat” ochroną objęto następujące podkarpackie cerkwie: cerkiew św. Paraskiewy w Radrużu, cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu, cerkiew św. Michała Archanioła w Smolniku i cerkiew św. Michała Archanioła w Turzańsku. Wpis obejmuje w sumie 16 wybranych cerkwi, z których osiem znajduje się na terytorium Polski i osiem na Ukrainie.

W ramach wpisu o nazwie „Drewniane kościoły południowej Małopolski” z 2003 roku ochroną objęto kościoły w Bliznem i Haczowie. Wpis obejmuje w sumie 6 drewnianych kościołów z południowej Małopolski.

Lista światowego dziedzictwa (ang. World Heritage List) obejmuje obiekty objęte szczególną ochroną międzynarodowej organizacji UNESCO, ze względu na ich unikatową wartość kulturową bądź przyrodniczą. Aby znaleźć się na liście obiekt musi spełniać przynajmniej jedno z 10 kryteriów (sześć dedykowanych dla obiektów dziedzictwa kulturowego i cztery dla przyrodniczego).

Karpackie lasy bukowe zostały nominowane z uwagi na kryterium IX. To znaczy uznano, że stanowią „wyjątkowe przykłady reprezentatywne dla trwających procesów ekologicznych i biologicznych istotnych w ewolucji i rozwoju ekosystemów oraz zespołów zwierzęcych i roślinnych lądowych, słodkowodnych, nadbrzeżnych i morskich”. Zgodnie z informacją podaną na stronie UNESCO lasy te „stanowią wybitny przykład ewolucji biologicznej i ekologicznej ekosystemów lądowych trwającej od czasów polodowcowych, a ich ochrona jest niezbędna do zrozumienia kształtowania się zasięgu buka (*Fagus sylvatica*) na półkuli północnej w całym spektrum środowiskowym”.

BUKOWE LASY PIERWOTNE

Trwają starania, aby do wpisu tego zostały dołączone lasy o charakterze pierwotnym w Bieszczadzkiem Parku Narodowym. Bieszczadzki Park Narodowy od 2011 roku współpracuje w projekcie „European World Heritage Beech Forests” (BfN). Celem projektu jest wpisanie na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO cennych buczyn z całego zasięgu biogeograficznego buka. Występowanie tego gatunku ograniczone jest tylko do Europy, stąd też proponowana nowa nazwa - „Beech Forests - Joint Natural Heritage of Europe” („Lasy bukowe - wspólne naturalne dziedzictwo Europy”). Obecnie w projekcie współpracują 23 kraje europejskie, które zgłosiły ponad 100 obiektów o łącznej powierzchni około 80 tys. ha. Na konferencji w Rachowie w 2013 roku eksperci pracujący w projekcie, na podstawie ustalonych kryteriów (powierzchnia, wiek drzewostanów, okres bez użytkowania, status ochronny), wybrali z tej listy 50 najcenniejszych obiektów, które ich zdaniem powinny zostać objęte wpisem UNESCO. W tej liczbie znalazły się również lasy o charakterze pierwotnym w Bieszczadzkiem Parku Narodowym. Ocenę stanu zachowania lasów w BPN przeprowadzono w latach 1993-1994 według klasyfikacji opracowanej przez prof. Andrzeja Jaworskiego z Katedry Hodowli Lasu AR w Krakowie i pracowników Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Lasy o charakterze pierwotnym stwierdzono wyłącznie w najbardziej niedostępnych miejscach Parku. Największy kompleks tworzą one w źródłiskowych partiach potoku Górna Solinka. Jest to obszar dawnych rezerwatów „U źródeł Solinki”, „Wetlina”, „Puszcza Bieszczadzka nad Sanem”. Drzewostany o takim charakterze występują także w górnych częściach zlewni potoków Hylaty i Wołosatka oraz najwyższych podpołoninowych partiach. Zajmują około 2120 ha, co stanowi 10% powierzchni leśnej Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Trzeba w tym miejscu przypomnieć, że prawdziwych pralasów pozostało w Europie niewiele i dlatego warte są szczególnej troski. Według raportu Europejskiej Komisji Gospodarczej o stanie europejskich lasów (State of Europe's Forests 2011) spośród 1,02 miliarda hektarów drzewostanów w krajach europejskich (przy czym do zestawienia wliczono całą Rosję razem z częścią azjatycką), około 74% jest znacząco zmienionych przez długotrwałą gospodarkę człowieka. Jako naturalne klasyfikuje się około 26% lasów, zaś do pralasów zalicza się mniej niż 3%. Puszcze te położone są głównie w odległych i niedostępnych obszarach wschodniej i północnej Europy, zwłaszcza na terenie Federacji Rosyjskiej. Na tym tle pozytywnie wyróżniają się Karpaty, które cechuje największy w Europie (poza Federacją Rosyjską) obszar lasów o charakterze pierwotnym, obejmujący około 300 tys. hektarów (ok. 1% ogólnej powierzchni tego pasma górskiego).

Pierwsi badacze lasów o charakterze pierwotnym w północnej części Karpat Wschodnich

Mówiąc o lasach o charakterze pierwotnym Karpat Wschodnich warto przypomnieć pierwszych naukowców, którzy docenili i rozpropagowali przyrodniczą i poznawczą wartość karpackich drzewostanów. Wśród pionierów badań na strukturą i dynamiką pralasów w tej części Karpat wymienić trzeba dwa nazwiska: prof. Aloisa Zlatníka i dr Karla Mauvego.

BUKOWE LASY PIERWOTNE

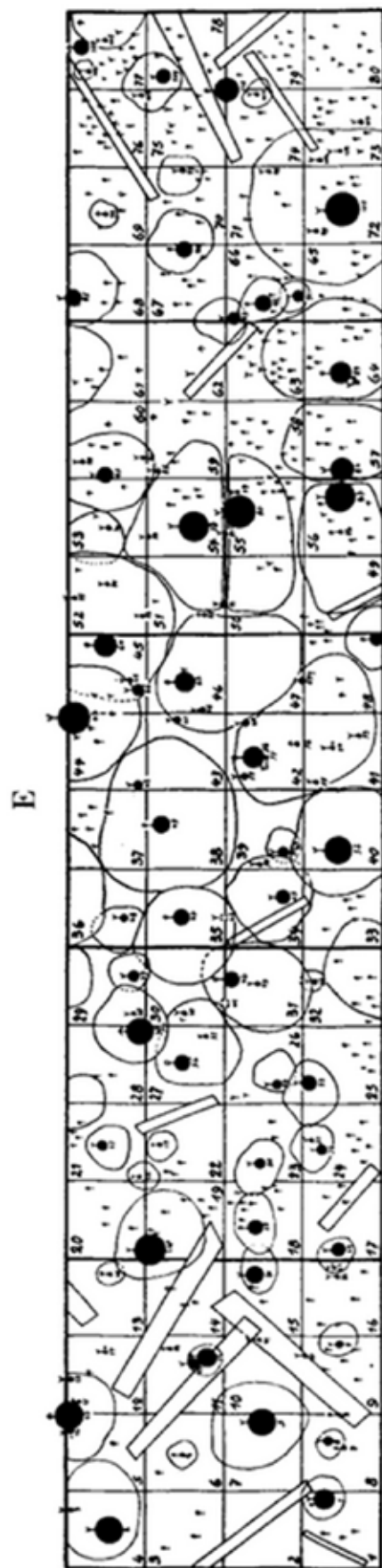
Prof dr. inż. Alois Zlatník (ur. 9 listopada 1902 Dvůr Králové nad Labem - zm. 30 czerwca 1979 w Brnie). Był czeskim naukowcem, leśnikiem i konserwatorem, zajmującym się naukami leśnymi, w tym: fitosocjologią, botaniką, typologią siedlisk, dendrologią, fitopatologią, anatomią roślin. Był twórcą i promotorem tzw. geobiocenologii. Działał również w zakresie ochrony przyrody, dążąc do utworzenia sieci obszarów chronionych na terenie Czechosłowacji. Profesor Zlatník uważał, że w leśnictwie ważne jest zachowanie jako rezerwatów wzorcowych najmniej przekształconych drzewostanów reprezentujących różne typy lasu.

W 1930 roku prof. Alois Zlatník zainicjował badanie dynamiki rozwoju lasów pierwotnych na 14 stałych powierzchniach badawczych w 3 lokalizacjach: Stuzica i Jawornik (obecnie teren Użańskiego Parku Narodowego) i Pop Ivan (Czarnohora). Badania terenowe obejmowały: pomiar zagęszczenia i zasobności drzew żywych i martwych, charakterystykę roślinności, gleby oraz wybranych grup bezkręgowców. Wyniki prac zostały opublikowane w kilku artykułach. Dzięki trwałemu oznaczeniu powierzchni pomiaru zostały na nich powtórzone po 70 latach przez naukowców z Uniwersytetu Rolnictwa i Leśnictwa w Brnie. Jest to prawdopodobnie najdłuższa seria badań drzewostanów tego typu na świecie.

Dr Karl Mauve (ur. 14 marca 1904 roku w Kluczach koło Olkusza, jako syn właściciela dóbr kluczewskich - zginął na froncie wschodnim pod Witebskiem 28 sierpnia 1943 r.). Był niemieckim leśnikiem-naukowcem, którego kariera została przerwana przez przedwczesną śmierć. W latach 1924-1928 studiował na wyższych szkołach leśnych w Greifswaldzie, Hann.-Münden i Eberswalde.

W 1930 roku na uniwersytecie w Eberswalde obronił pracę doktorską pod kierunkiem sławnego niemieckiego uczonego-leśnika prof. dr Alfreda Denglera. Praca ta obejmowała wyniki badań prowadzonych w 1929 roku w lasach pierwotnych Beskidów Skolskich, w majątku Majdan, w miejscowościach Rybnik i Zubrzyca. Badacz uchwycił stan tych naturalnych lasów w ostatnim momencie przed wycinką zaplanowaną przez śląską spółkę Godulla S.A. - nowego właściciela

Plan transektu o wymiarach 20x100 metrów z pracy dr Karla Mauvego (Mauve K. 1931. Über Bestandesaufbau, Zuwachsverhältnis und Verjüngung im Galizischen Karpaten-Urwald. Hannover.)

BUKOWE LASY PIERWOTNE

majątku. Karl Mauve pisze, że w 1905 roku na tym terenie zinwentaryzowano jeszcze 13400 ha pierwotnych lasów mieszanych z jodłą, świerkiem i bukiem. Spółka Godulla S.A. zakupiła około 35000 ha lasów, gdzie pozyskiwała około 100 tys. m³ rocznie. Dla usprawnienia transportu drewna wybudowano wówczas kolejkę leśną liczącą 33 km długości. Dzisiaj teren ten przylega do granic Parku Narodowego Beskidy Skolskie.

Rozmieszczenie powierzchni badawczych prof. Zlatníka w rezerwacie Stuzica. Rycina z pracy: Zlatník A., Korsuň F., Kočetov F., Kseneman M. 1938. Prozkum přirozených lesů na Podkarpatské Rusi. Brno, Ministerstvo zemědělství republiky Československé.

BUKOWE LASY PIERWOTNE

Alois Zlatník (trzeci od lewej) w grupie czeskich, słowackich i polskich botaników (pierwszy od lewej Bogumił Pawłowski, drugi od prawej prof. Władysław Szafer z żoną Janiną Jentys-Szaferową). Zjazd Czechosłowackiego Towarzystwa Botanicznego (Wysokie Tatry, 1955 rok).

Praca dr Karla Mauvego jest uznawana za jeden z pierwszych klasycznych opisów lasów pierwotnych. Cytowana jest w takich znaczących podręcznikach jak: "Natural Woodland: Ecology and Conservation in Northern Temperate Regions" autorstwa Geoga Peterkena.

